

JEAN BÉRENGER

Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664–1668)

Az I. Lipót császár, magyar király és IV. Mohammed szultán által megkötött vasvári béke (1664. augusztus 10.) döntő fordulatot jelentett a magyar nemzet és Habsburg királya között fennálló kapcsolatok alakulásában. Mivel Lipót éppen akkor sietett békét kötni a törökkel, amikor a szultán serege vereséget szenvedett Szentgotthárdnál (1664. augusztus 1.) és főleg, mivel győzelme ellenére átengedte a töröknek Nagyváradot és Érsekújvárt, még a leghabsburgpártibb magyarok sem tudtak uralkodni felháborodásukon,¹ a nemzet egységesen I. Lipót király és a bécsi kormány ellen fordult. Sem a magas tisztségeket viselő arisztokrácia, sem a köznemesség nem volt hajlandó elfogadni olyan békét, mely hatalmas területeket szolgáltat ki a török betöréseknek. Kétségtelen, hogy — a lappangó elégedetlenséget fellobbantva — ez az esemény volt a főnemesség, vagyis Wesselényi nádor összeesküvésének egyik indítéka.²

Franciaország és Magyarország között a politikai kapcsolatok évszázados hagyományokra tekinthettek vissza; összehozta őket a közös ellenség, a Habsburg-ház elleni küzdelem. A kapcsolatok két nevezetesebb epizódja Mohács óta Zápolya János és I. Ferenc szövetsége,³ majd I. Rákóczi Györgynek a harmincéves háború folyamán (1642) az Ausztria elleni koalícióba való belépése volt. Jogi szempontból ezek a kapcsolatok nem jelentettek problémát a francia királynak, mivel törvényes uralkodókkal tárgyalt; megválasztott és megkoronázott királlyal Zápolya esetében, Erdély választott fejedelmével I. Rákóczi György esetében. 1664 után azonban nemzetközi viszonylatban már más Magyarország helyzete. A nemzet törvényes képviselője más uralkodókkal szemben Lipót császár, Magyarország királya volt. Magyarországnak az

¹ Az összeesküvésben résztvevő Frangepán Ferenc szavai elég jól összefoglalják egyrészt a magyarok véleményét a bécsi udvarról, másrészt az udvar magatartását a szentgotthárdi győzelem után: „Az udvar nem is akart győzni... Ez... nem volt a németek célja. Hisz a császár egyik tanácsosa mondta: Inkább vegye meg a török Bécsét, mintsem hogy a magyarok visszanyerjék Budát.” Frangepán levele a mainzi választófejedelemhez, 1665; közli *Fr. Racki*: Acta coniurationem Petri a Zrinio et comitis Fr. Frangepani illustrantia. Zágráb. 1873. 7. l. Vö. *Pauler Gy.*: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. Bpest. 1876. I. köt. 46. l. A kifejezések szertelensége is jellemző egy bizonyos mentalitásra.

² Ld. Velence bécsi követe, Sagredo 1664. november 9-i levelét. Velence, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, valamint *Pauler Gy.*: i. m. 45. l.

³ *K. Koehler*: Die orientalische Politik Ludwigs XIV (XIV. Lajos keleti politikája). Lipcse. 1907. 125. l.; *J. Hudíta*: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie, 1635–1683. (Franciaország és Erdély diplomáciai kapcsolatainak története, 1635–1683). Párizs. 1927. 58–120. l.

JEAN BÉRENGER

Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664–1668)

Az I. Lipót császár, magyar király és IV. Mohammed szultán által megkötött vasvári béke (1664. augusztus 10.) döntő fordulatot jelentett a magyar nemzet és Habsburg királya között fennálló kapcsolatok alakulásában. Mivel Lipót éppen akkor sietett békét kötni a törökkel, amikor a szultán serege vereséget szenvedett Szentgotthárdnál (1664. augusztus 1.) és főleg, mivel győzelme ellenére átengedte a töröknek Nagyváradot és Érsekújvárt, még a leghabsburgpártibb magyarok sem tudtak uralkodni felháborodásukon,¹ a nemzet egységesen I. Lipót király és a bécsi kormány ellen fordult. Sem a magas tisztségeket viselő arisztokrácia, sem a köznemesség nem volt hajlandó elfogadni olyan békét, mely hatalmas területeket szolgáltat ki a török betöréseknek. Kétségtelen, hogy — a lappangó elégedetlenséget fellobbantva — ez az esemény volt a főnemesség, vagyis Wesselényi nádor összeesküvésének egyik indítéka.²

Franciaország és Magyarország között a politikai kapcsolatok évszázados hagyományokra tekinthettek vissza; összehozta őket a közös ellenség, a Habsburg-ház elleni küzdelem. A kapcsolatok két nevezetesebb epizódja Mohács óta Zápolya János és I. Ferenc szövetsége,³ majd I. Rákóczi Györgynek a harmincéves háború folyamán (1642) az Ausztria elleni koalícióba való belépése volt. Jogi szempontból ezek a kapcsolatok nem jelentettek problémát a francia királynak, mivel törvényes uralkodókkal tárgyalt; megválasztott és megkoronázott királlyal Zápolya esetében, Erdély választott fejedelmével I. Rákóczi György esetében. 1664 után azonban nemzetközi viszonylatban már más Magyarország helyzete. A nemzet törvényes képviselője más uralkodókkal szemben Lipót császár, Magyarország királya volt. Magyarországnak az

¹ Az összeesküvésben résztvevő Frangepán Ferenc szavai elég jól összefoglalják egyrészt a magyarok véleményét a bécsi udvarról, másrészt az udvar magatartását a szentgotthárdi győzelem után: „Az udvar nem is akart győzni... Ez... nem volt a szentgotthárdi győzelem után: *„Az udvar nem is akart győzni... Ez... nem volt a németek célja. Hisz a császár egyik tanácsosa mondta: Inkább vegye meg a török Bécsét, mintsem hogy a magyarok visszanyerjék Budát.*” Frangepán levele a mainzi választófejedelmhez, 1665; közli *Fr. Racki: Acta coniurationem Petri a Zrinio et comitis Fr. Frangepani illustrantia. Zágráb. 1873. 7. 1. Vö. Pauler Gy.: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. Bpest. 1876. I. köt. 46. 1. A kifejezések szertelensége is jellemző egy bizonyos mentalitásra.*

² Ld. Velence bécsi követe, Sagredo 1664. november 9-i levelét. Velence, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, valamint *Pauler Gy.: i. m. 45. 1.*

³ *K. Koehler: Die orientalische Politik Ludwigs XIV (XIV. Lajos keleti politikája). Lipcse. 1907. 125. 1.; J. Hudíta: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie, 1635–1683. (Franciaország és Erdély diplomáciai kapcsolatainak története, 1635–1683). Párizs. 1927. 58–120. 1.*

országgyűlés 1659-ben és 1662-ben megújított tiltakozása⁴ ellenére sincsen külön diplomáciai képviselője: a Habsburg király jogosult az ország külpolitikájának irányítására. Az új erdélyi fejedelmet, Apaffi Mihályt viszont a Porta kényszerítette rá az országgyűlésre. A törökök minden önálló külpolitikai kezdeményezést megtiltanak neki. A tárgyalásokat így közvetlenül a törvényes király ellen fellázadt alattvalókkal kell folytatni. Ez pedig a nemzetközi jog szabályainak annál is súlyosabb megsértése, mivel Franciaország nem áll háborús viszonyban a császárral. Érthető tehát, hogy a francia diplomácia vezetői tartózkodóak és óvatosak. Tartózkodóak, mert XIV. Lajos — maga is egy nagyszabású lázadás, a Fronde (1648—1651) áldozata — egyáltalán nem rokonszenvezett a felkelők semmilyen fajtájával; óvatosak, mert lehetőleg kerülni kellett a császár figyelmének felkeltését. Ezért a Magyarországra vonatkozó megbízásokat a Velencébe, Varsóba, Bécsbe, Konstantinápolyba kirendelt francia diplomaták kapják, s a hivatalos iratokat a párizsi Külügyi Levéltár a velencei, lengyel, osztrák és török politikai levelezésben őrzi. Ennek ellenére úgy látjuk, érdekes felvázolni e párbeszéd történetét, mely XIV. Lajos parancsára gyakran megszakadt, s melyet — hálá a főbb összeesküvők, főleg a Zrínyiek és bizalmi emberük, Vitnyédy kitartásának — mindég újból folytattak.

*

Milyen célok vezetik 1664 őszén a magyar összeesküvőket, s miben lehet segítségükre a francia állam? A magyarok mindenekelőtt a török igtól akarnak megszabadulni, attól a növekvő fenyegetéstől, mely a végvárak elvesztése és a hódoltsági sáv kiszélesedése révén nehezedik az országra — a veszélyektől, melyeket 1664 novemberében Sagredo, Velence bécsi követe így ír le: „... a magyarok számára mégis nagyon keserűek a béke következményei, mert a törökök barbár módon portyáznak országukban, s saját házukban törnek rájuk; a napokban egész Pozsony kapujáig száguldottak pusztítva, prédálva, foglyokat szedve: olyan szenvedés ez, melyet nem viselhetnek el sokáig.”⁵ A vasvári léke — hallgatólagosan — valóban átengedett a töröknek egy nagy és bizonytalanul körülhatárolt sávot, ahol hadisarcot szedhettek a terület tényleges annexiója nélkül.⁶ A főurak, akiket 1664 novemberében Bécsbe idéztek a vasvári béke rendelkezéseinek tudomásulvétele végett, ki is fejezték aggályaikat:

„Nincs már semmi, ami megakadályozza (a törököt), hogy a királyság és a szomszédos tartományok egy nagy részét elárassza, s elfoglaljon legalább ötven mérföldnyi területet, főleg Lengyelországtól Szendrőig, könnyű lévén számára a hódítás kiterjesztése Ausztria, Morvaország és Szilézia határáig... akadály nélkül beléphet Stíriába és eljuthat egész Bécsig... a szerencsétlen lakosság...

⁴ A Magyar Országgyűlés Könyvtára, Budapest, Gyurikovits Gyűjtemény. Acta Diaetalia, Gravamina, Articulus 7 : 1662, conditio 3°-Diplomatis et articulis 3 : 1618 et 14 : 1659. Itt mondunk köszönetet a Könyvtár igazgatójának, Vértés Györgynek, aki megkönnyítette számunkra a gyűjteménybe való betekintést.

⁵ Velence, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, filza 125. 1664. nov. 27-i hivatalos átirat: „Trovano intanto gl'Ungheria amarissimi gl'effetti della pace perche Turchi con barbare scorrerie ch'infestano il loro paese gli sorprendono nelle proprie case, et in questi ultimi giorni trascorsero devastando, deprenando et facendo schiavi sino alle porte di Possonia questo e un tormento che non potranno a lungo sofferrire.”

⁶ A béke szövegét kiadta Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae. XXXIII. köt. 565—568. l. Ld. még Dumont: Corps diplomatique du Droit des gens (A nemzetközi jog diplomáciai tára). Hága. 1782. 1664. év, XII. sz. 24—25. l.

kezdi elveszteni bátorságát, nem érezvén biztonságosnak saját házáat sem, s nem mervén kiküldeni nyájait a mezőre legelni. A földek és szőlők megműveletlenek, a lakosság élete pedig állandó és nyilvánvaló veszélyben van, miután nincs a napnak egyetlen perce sem, melyet az elfogatás veszélye nélkül tölthetnének feleségükkel és gyermekeikkel; az elfogatástól pedig a legkegyetlenebb halálnál is jobban félnek, mivel ezek a barbárok okot adnak rá, hogy mindenki, még maguk a falvak bírái is a karóbahúzástól tartanak. Mindezek után még kötelezni akarják őket, hogy hódoljanak meg az ozmán hatalom előtt, s az újvári pasa most tűzbe és vérbe borítja azokat a helyeket, ahol megtagadják uralmának elismerését.⁷

A magyarok elkeseredését még növelte, hogy véleményük szerint ez a szerencsétlenség elkerülhető lett volna, ha a császáriak kihasználják a szentgotthárdi győzelmet. A szakértők nyilatkozatai ebben a korban csakugyan egybehangzóak: az ozmán birodalom gyenge, elég egy csatavesztés a sík mezőn, hogy katonai ereje összeomoljék s a Magyar Alföld felszabaduljon. Zrínyi Miklós különösen a *Török áfium ellen való orvosság* c.⁸ röpiratában fejtegette ezt a kérdést; ugyanczket az érveket hozta fel 1665-i jelentésében Walter Leslie gróf, a császár rendkívüli konstantinápolyi követe,⁹ és ezen a véleményen voltak a törökországi követek is: a törökök pusztán katonai hírnevükből élnek, mindössze egyetlen harcképes seregük van, ha ez vereséget szenved, nagyon sok időbe telik, míg újat szervezhetnek. Zrínyi Miklós ezért igyekezett meggyőzni honfitársait: elérkezett az ideje, hogy felszabadítsák magukat a török uralma alól — akár a császár segítségével, akár anélkül; ám a Habsburgok a törökkel való megegyezésre szánták el magukat; bármi áron békét akartak tartani a Portával, hogy szabad kezük legyen más irányban. A török így nyugodtan folytathatta a Velence elleni háborút Kandiában, a bécsi kormánynak pedig módjában állt hadseregét a Rajnánál és Németalföldön felvonultatni. A magyarok jól tudták, hogy a császár feláldozta országukat a Habsburg ház dinasztikus politikája és a francia terjeszkedés ellen védekező birodalmi politika érdekében. Éppen ez idézte elő a vallási ellentéteken és a magánérdekéért folytatott harcokon felülemelkedő, egységes nemzeti visszahatást: miután Lipót király nem akarja, vagy nem tudja megóvni az országot, melynek védelmére koronázásakor esküt tett, fel kell bontani a Magyarországot és a Habsburgokat összekötő perszonáluniót.¹⁰ De kit válasszon királlyá az országgyűlés? Magyar főurat, aki megvalósíthatja a Zrínyi Miklós által elképzelt nemzeti királyságot, vagy idegen fejedelmet, aki ugyanakkor Lengyelországban is uralkodik, mint a Jagellók idején?

A magyarok a múltban kerestek választ időszerű problémáikra, de az első, elméletben igen csábító megoldás megvalósítása elég nehéz lett volna

⁷ Archives des Affaires Etrangères (Külügyi Levéltár), Párizs (a következőkben A. E. Párizs). Correspondance politique (a következőkben Corr. Pol.) Autriche. 19. köt. Krieg.

A latin eredeti francia fordítása: *Réponse des Conseillers de Votre Majesté Impériale en Hongrie et autres personnages notables du mesme royaume qui ont este appelle en cette ville de Vienne*, 1664. dec. 9.

⁸ Ehhez a kérdéshez ld. a *Várkonyi Ágnes* által írt részt a Magyarország története c. munkában. Bpest. 1964. I. köt. 267—269. l.

⁹ Leslie Gehaimbe Relation-ját A. Wolf közölte Drei diplomatische Relationen c. munkájában. Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen, 20. köt. 1859. 320—331. l.

¹⁰ Egy szintén Sagredo által ismertetett vélemény: *quali (gli Alemanni) riccusando di diffendere l'Ongheria, come si obligarono nella prima devisione, restano per conseguenza dis-obligati ancora i sudditi dal quiramento de fedelta. Velence.*

abból a két lényeges okból kifolyólag, hogy megfelelő jelöltet kellett volna találni és le kellett volna győzni az uralkodó osztályon belüli viszályokat. Valójában egyik főnemesi család sem volt előbbrevaló a többinél sem vagyon, sem politikai hatalom tekintetében. Tehát miért választottak volna egy Nádasdyt inkább, mint egy Rákóczit, egy Eszterházyt inkább, mint egy Zrínyit? Tulajdonképpen egyetlen ember emelkedik a többi fölé: Zrínyi Miklós. Személyes hírneve, hadi dicsősége, államférfiúi tehetsége talán legyőzhette volna a főurak tartózkodását, de 1664 őszén, vadászszerencsétlenség folytán bekövetkezett halála kizárta a nemzeti monarchia megvalósításának lehetőségét.

Másrészt ne feledjük, hogy nem a török volt a magyarok egyetlen ellensége; ellenséget látott a Habsburgokban is. A bécsi kormány a vesztfáliai béke óta abszolút uralkodói hatalom kiépítésére törekedett, s szinte állandóan belegazdolt a magyar rendi szabadságjogokba.¹¹ A szerencsétlen erdélyi ügy lehetővé tette, hogy a császár 1661-ben idegen, külföldi csapatokat hozzon Magyarországra; ezek úgy viselkedtek itt, mint egy meghódított országban, sőt úgy látszott, hogy a bécsi kormány a vasvári béke megkötése után is itt akarja tartani csapatait a törvényekkel össze nem egyeztethető önkényuralmi politika támogatására: „A császár a maga részéről mindent elkövet, hogy erőszakkal korlátlanabb hatalmú kormányzatot hozzon létre Magyarországon, és nap mint nap halasztódik a téli szállások kijelölése, mivel igen örvendetes, ha a csapatok ebben az országban maradnak, a készülő összeesküvések megakadályozására.”¹²

A magyarok, különösen a protestáns köznemesség követelték a linzi béke által megerősített vallásszabadság tiszteletben tartását és a császári csapatok távozását; követelték, hogy „állítsák vissza a világi és az egyházi hatalmat az 1647-es állapotnak megfelelően, torolják meg a Rogoscki (Rákóczi) fejedelem fia által elkövetett erőszakosságokat és vonják ki a várakban elhelyezett német katonaságot, hogy az ország szokásainak megfelelően magyarokat tegyenek oda, rájuk bízva az országhatárok őrzését is.”¹³

Valójában a magyar uralkodó osztályon belül mélyreható ellentéteket találunk. A katolikus főurak nem helytelenítették az ellenreformáció politikáját, még ha az elég kíméletlen volt is. Az óriási többségében protestáns köznemesség viszont érthető okokból ragaszkodott a vallásszabadsághoz. Arra mindnyájan igényt tartottak, hogy az ország kisebb és nagyobb tisztségeit magyarok töltsék be, de a köznemesség sokkal erősebben kötötte magát az idegen csapatok távozásához, mint a főurak. Tulajdonképpen csak a török-ellenes politikában lehetett szó a nemesség egészének egyetértéséről.

Franciaország viszont éppen itt nyújthatott értékes segítséget azzal, hogy javaslatot tesz olyan király személyére, aki viszályaikon kívül áll; akár úgy, hogy vérbeli herceget ajánl a magyar trónra, akár úgy, hogy támogatja egy francia herceg lengyel trónra jutását, akit aztán magyar királlyá választhatnak. Tudjuk, hogy ebben az időben a lengyelországi francia párt Gonzaga Lujza Mária királyné vezetésével a nagy Condé idősebb fiának, d'Enghien hercegnek lengyel királlyá választását igyekezett elősegíteni. A magyaroknak nyújtandó francia támogatás tehát szorosan összefüggött a lengyelországi

¹¹ Ld. e tárgyhoz cikkünket: Le Droit d'Etat hongrois dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Magyar államjog a XVII. század második felében), Etudes finno-ougriennes, Nouvelle série, II. köt. 2. füz. 135–166. I. Párizs. 1965.

¹² Grémonville a királynak, 1664. nov. 6. A. E. Párizs, Corr. Pol. Autriche, 19. köt. 250. fol.

¹³ Grémonville a királynak, 1665. ápr. 23.: Uo. 21. köt. 100. fol.

francia politika sikerével vagy bukásával, mivel a cél francia szempontból azonos volt: az osztrák Habsburgok elleni szövetségi rendszer kialakítása.

Egy francia herceg érkezése természetesen anyagi és katonai segítséggel is együtt járt volna. A danzigi kereskedők közvetítésével, akik, mint később Thököly Imre felkelése idején, Krakkón keresztül jártak Magyarországra; Horvátország és a Dunántúl részére pedig Velence szolgálhatott közvetítőül. Nehezebbnek ígérkezett a katonai segítség és a francia tisztek, valamint mérnökök küldésének megszervezése. Pedig a Wesselényi-összeesküvés egyes vezetői éppen ebben reménykedtek. Megkíséreljük vázolni tárgyalásaikat a párizsi Külügyi Levéltárban talált iratok alapján.¹⁴

*

1664-ben a magyar elégedetlenek és a franciák képviselői közt három különböző módon jött létre kapcsolat: közvetlenül Magyarországon, a francia segédhadtest tisztjei és azok magyar bajtársai útján — Velencében Franciaország követe és Zrínyi megbízottja között — Bécsben a francia rezidens és Bethlen Miklós között. A magyarokat kellemesen lepte meg a Coligny parancsnoksága alatti francia csapatok magatartása; megállták a helyüket, míg egyes, újoncokból álló császári csapatok már a szentgotthárdi csata elején megfutottak.¹⁵ A francia tisztek tiszteletére adott pozsonyi bankett során Vitnyédy István, Zrínyi bizalmi embere így kiáltott fel: *Gallorum gloriosa virtus, quae aliis exemplo est*,¹⁶ Lippai György, Magyarország hercegprímása pedig ezekkel a szavakkal köszöntötte fel Coligny grófot: *Excellentissime Domine, nemo animam suam dat pro fratribus suis et tamen vos illustrissimí et generosissimí Gallí, fecisti hoc et dedisti animas vestras pro conservatione Hungariae? Vivat et semper vivat rex invictissimus Gallorum, qui est conservator noster*.¹⁷ Persze számolni kell a bankettek légkörével és nem szabad túlságosan szó szerint venni az ilyen kijelentéseket, mindamellett a Habsburg-ház eddig hű támasza, a hercegprímás magatartásának némi változására mutatnak. De elsősorban a magyar tábornokok ébredtek rá, hogy a francia hadsereg segítségükre lehetne a török elleni harcban, s néhány hétig abban reménykedtek, hogy Coligny hadteste mellettük marad. Mivel azonban XIV. Lajos a török ellen adott segítséget csupán egyszeri gesztusnak szánta, politikai tervei a békeszerződés aláírása után nem engedték meg a magyarok reményeinek valóraváltását.

1664 tavaszán viszont Pierre de Bonzi, Franciaország velencei követe, Béziers püspöke pénzajándékot juttatott el Mora velencei kereskedőhöz, Zrínyi Miklós bankárjához. Zrínyi csodálkozást színlelt. Lehetséges, hogy 1663/64-es téli hadjáratának merészsége hívta fel rá a figyelmet;¹⁸ minden-

¹⁴ A felhasznált szöveg egy részét közölte V. Boqisic, de pontatlanul és nehezen kezelhető módon: *Acta Coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan, nec non Francisci Nadasdy illustrantia* (1663—1671), I. köt. Zágráb. 1888.

¹⁵ E kérdéshez ld. K. Poball érdekes feldolgozását: *Die Schlacht bei St. Gotthard Mogersdorf* (A szentgotthárdi csata). Bécs. 1964. főleg 14—15. l.

¹⁶ *Kosáry D.*: *Français en Hongrie en 1664* (Franciák Magyarországon 1664-ben). *Revue d'Histoire Comparée*, 24. köt. 1946. 29—65. l.

¹⁷ Coligny levele le Tellierhez, idézi *Kosáry*: i. m.

¹⁸ „*Quello che m'accenna V. S. di S. Ecc. Signore Ambasciatore che tiene ordine di rimettermi certo denaro in forma di regalo in nome della Maesta del Suo Re, non posso intendere ne capire come poteva quel Re Christianissimo mai sapere di me e del mio nome*. Zrínyi Mora-hoz írt levelének másolata. Csáktornya, 1664. márc. 30. A. E. Párizs, *Corr. Pol. Hongrie* 2. köt. 56. fol.

esetre ezzel az ajándékozással kezdődött a francia király és a Zrínyiek — először Miklós, majd ennek halála után öccse, Péter — közötti tartós kapcsolat. 1664 ősztől kezdve Zrínyi velencei megbízottja egy bizonyos Altovidi. A francia követ felé ő továbbítja a javaslatokat,¹⁹ melyek 1664 novemberében már pontosabban körvonalazottak:

„*Úgy látom a Serin grófok (a Zrínyi név francia alakja) bizalmi emberének beszédéből, hogy fő céljuk a király támogatásának és segítségének megnyerése a török elleni támadásának folytatásához, s hogy úgy vélik, a zavar, melybe így a császár kerülne, talán ösztönözni fogja a király hajlandóságát. Ebben, véleményem szerint, nagyon csalódnak, mert a császár kiszolgáltatóná őket a töröknek, s az hamarosan elégtételt venne magának. Közöltem tehát bizalmi emberükkel: meg kellene maradniok ajánlatuknál, hogy Magyarországon, mivel annak szabadságát kívánják, forradalmat szítanak; s világosan fel kell tárniook előttem, hogy elképzelésük szerint milyen eszközökkel akarják elérni az idegen országból való király megválasztását.*”²⁰

Pontosabb utasításokra várva a követ megcsillantja Zrínyi Péter előtt a lehetőséget, hogy magyar királlyá választhatják: „*Mikor megbízottja arról beszélt, hogy valami szép tisztséget kellene számára biztosítani Magyarországon, azt mondtam: véleményem szerint csak tőle függ, hogy a legszebbet megszerezze.*”²¹

Zrínyi Miklós ugyenebben az időben Bécsbe, Grémonville francia rezidenshez küldte a fiatal Bethlen Miklós grófot, aki hollandiai tanulmányainak és franciaországi utazásainak befejeztével nemrég tért vissza erdélyi birtokaira: „*Az Erdélyből érkezett Bethlen úr tájékoztatta nevezett lovag urat (azaz Grémonville máltai lovagot) az elégedetlenségről, melyet Serin gróf a császár miatt érez, s szándékáról, hogy megbosszulja magát, ugyanúgy nem tudván beleegyezni a békefeltételekbe, mint az esztergomi püspök (sic) s mint a magyar főurak többsége.*”²²

Bethlen kiváló tárgyalótársra talált Grémonvilleben, aki hamarosan a legfőbb közvetítő lett a francia kormány és az elégedetlenek közt. Grémonville, legifjabb tagja egy roueni hivatalnoksaládnak, a máltai lovagrend tagja volt. A Champagne-i ezred kapitányaként részt vett a spanyolok elleni hadjáratban, majd 1651-ben a Velencei Köztársaság szolgálatába lépett (egyik rokona a velencei követ volt). Kandiában közelebbről megismerte a törökök haremmodorát. Miután összezdült a velenceiekkel, visszatért Franciaországba, ahol dandárnokká nevezték ki és rezidensként Bécsbe küldték, hogy elsimítsa a nehézségeket, melyekkel Coligny francia hadteste szembekerülhet.²³ Megbízása idején (1654 — 1673) minden erejével igyekezett fenntartani a kapcsolatot a magyar elégedetlenekkel. De mint jó katona, mindig gondosan ügyelt rá, hogy teljesítse a kapott parancsot, s kormányát pontosan tájékoztatta az összekülvők tényleges jelentőségéről. A király elé terjesztett alábbi minisztériumi

¹⁹ „*Je fis aboucher le Conseul Vedao (a francia megbízottat, mivel Béziers püspököt varsói követté nevezték ki és elutazott szolgálati helyére anélkül, hogy Párizst érintette volna) avant mon départ avec Monsieur Altovidi pour recevoir dans la suite les effets de ses offres.*” A. E. Párizs, Corr. Pol. Pologne 20. köt. 137. fol. De Béziers jelentése, Fischamend (Bécs mellett), 1665. febr. 18.

²⁰ A. E. Párizs, Corr. pol. Venise, 85. köt. 154. fol. De Béziers levele de Lionne külügyminiszterhez. Velence, 1664. nov. 15.

²¹ Uo. 1664. nov. 29-i levél.

²² A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 19. köt. 249. fol. Grémonville a királynak, Bécs 1664. nov. 6.

²³ Recueil des Instructions aux Ambassadeurs (Követi utasítások gyűjteménye), I. köt. Autriche. Sajtó alá rend. A. Sorel. Párizs. 1885. 22 — 34. l.

följegyzés elég jól jellemzi magatartását: „Az alkalom nagyon kedvező a magyarországi ügyek megkeverésére. De késlekedés nélkül és hathatós eszközökkel kellene hozzájárulni. Nevezett lovag úr nem kételkedik benne, hogy Serin gróf vagy más magyar főúr javaslatokat fog neki tenni e tárgyban; kéri Ófelségét, adjon utasítást, hogyan fogadja ezeket.”²⁴ Ebben minden benne van: a császári ügyek összezavarásának vágya, a gyakorlati észjárás, készség a javaslatok mérlegelésére, s ugyanakkor aggodalom is, nehogy meggondolatlan kalandba bocsátkozzék, mert mindenekelőtt a király parancsait akarja végrehajtani.

November 6-án Bethlen visszatért Magyarországra, miután Grémonvillenél hagyott egy rejtjel-kulcsot, hogy szükség esetén levelezhessenek.²⁵ Feltehető tehát, hogy 1664 novemberében a magyar főurak a nyílt lázadás útjára léptek,²⁶ ezt pedig a francia kormány veszélyesnek és időszerűtlennek találta olyankor, amikor békében élt a császárral — IV. Fülöp utódlásának kérdése még nem merült fel — és semmi érdeke nem fűződött a szakításhoz. A Béziernak és Grémonvillenak küldött utasítások tehát nem voltak biztatóak. 1664. december 5-én a király így írt Grémonvillenak: „Ha a magyarok elégedetlensége kirobban a mostani körülmények között, amikor a császár olyan erősen fel van fegyverezve és a török olyan elégedett a békével, ez csak alkalmat és módot ad teljes elnyomatásukra. Ezért jobban tennék, ha kívárnák az ilyen nagy elhatározáshoz megfelelőbb körülményeket; például ha azt látnák, hogy a császár más célokra tör, mégpedig olyanokra, melyek a király ellen irányulnak, — ebben az esetben az nagy erejű diverziókkal támogathatná vállalkozásukat és pénzzel is segíthetné őket.”²⁷

Ez a tömör és határozott, a nemzetközi politika lehetőségeit figyelembe vevő program valószínűleg Hugues de Lionne sugallatára készült. Egy állam csak akkor támogathat lázadókat, ha nyílt háborúban áll azzal a hatalommal, mely ellen a lázadók harcolnak. Míg Magyarországot a császár-király képviseli, a magyarokra is érvényes ez a nemzetközi jogi szabály, melyet XIV. Lajos uralkodása folyamán mindvégig szem előtt tartott. Lionne azt is megemlíti, hogy a császár még nem bocsátotta el, azaz nem oszlatta fel az 1664-i hadjáratához felállított seregeket, s így elég ereje van a magyar felkelők leverésére. Ilyen körülmények között az azonnali felkelés örültség lenne, s Franciaország azt tanácsolja: várakozzanak. Ez az alapvető téma, melyet Grémonvillenak különböző formában fejtegetnie kellett az 1664—1670 közötti időszakban. Hogy türelemre bírja a magyarokat, Franciaország néhány kegydíjat és jutal-

²⁴ A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche 19. köt. 250. fol.

²⁵ Uo. 19. köt. 252. fol.

²⁶ Sagredo összefoglalta a Liptószentmiklóson összeült nemesi gyűlés határozatait: „In chi propone d'inviar un Ambasciator straordinario a tutti i Principi di Christianita per invitarli ad esimarli dell'imminente pericolo ch'essere oppressi dall'ottomana prepotenza. Altri ricordarono doversi ricorrere principalmente alla Franzia; altri suggerirono doversi elegger un Principe della loro natione, e fu precisamente nominato il Conte di Srino (Zrínyi).” Venecia, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, filza 125, 1664. nov. 9-i jelentés.

²⁷ A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 19. köt. 252. fol. A király levele Grémonvillehez. Párizs, 1664. dec. 25. Egy második, ugyancsak 1664. dec. 25-én kelt levélben a király ugyanezt a kérdést érinti: „dez qu'ils verroient l'Empereur embarqué à d'autres desseins et notamment si c'étoit contre moy, qui pourrois alors avec honneur et sans manquer à la foy des traités les appuyer par des diversions considérables et les assister d'argent pour ce soutien de leur cause et maintenir leur nouveau Roy s'ils avoient jugé à propos de procéder à une nouvelle élection. Uo. 20. köt. 158. fol. De Béziernak püspök, a velencei nagykövet hasonló értelmű utasítást kapott.

mat osztott szét közöttük.²⁸ Tulajdonképpen alapvető meg nem értés uralkodik a mérsékletre intő nagyhatalom és a magára hagyott, meghurcolt, szabadságában, sőt létében fenyegetett nemzet között. Az egyik nyugodtan elemezheti a nemzetközi viszonyokat, a másikat sürgetik a körülmények. A politikai realizmus hiányát az elégedetlenek szemére lehet ugyan vetni, de sok minden szól méntségükre is.

XIV. Lajos visszautasította, hogy őt, vagy valamelyik közeli rokonát magyar királlyá válasszák. Nagylelkű ajánlat a magyar nemesség részéről, de politikai szempontból délibábos. Ha ez a választás meg is hozta volna az elégedetlenek számára a francia hatalom akkoriban jelentős támogatását, egyben olyan kormányzati formák bevezetését jelentette volna, melyek homlokegyenest ellenkezők a „szabadságszerető nemesség” rendi elképzeléseivel. A Béziers püspöknek adott utasítás világos: a király semmi áron nem engedi magát egy ilyen kockázatosnak látszó ügybe belerántani: „*Jelenleg két dolgot kell elutasítania, melyekről, úgy látom, azt hiszik, hogy előnyösek számomra: az egyik Franciaország törökellenes elkötelezettsége, a másik az én magyar királlyá választásom; a dolgok jelenlegi állása mellett sem az egyik, sem a másik nem felel meg céljainknak.*”²⁹

Ettől kezdve Grémonville a főközvetítő az elégedetlenek és XIV. Lajos között; megbízatása szerint a halogatás politikáját kell alkalmaznia a francia támogatást kérő összeesküvőkkel szemben.³⁰ Elemezzük most a francia visszautasításokat.

Az elégedetlenek első konkrét javaslata egy szövetségi szerződés terve Franciaország és Magyarország között, melyet Vitnyédy nyújtott át Grémonvillenek. Vitnyédy, egykor Zrínyi Miklós bizalmi embere, közvetített a felsőmagyarországi nemesek és Zrínyi Péter között. Grémonvillere igen jó benyomást tett. A követ értékeli intelligenciáját, komolyságát és többre becslési uránál, Zrínyi Péternél.³¹ A szerződés-terv ebben az időben elfogadhatatlan volt Franciaország számára, mivel túlságosan előre elkötelezte volna. Örökös szövetséget javasolt Franciaország és Magyarország között, szövetséget a magyarok és a franciákkal szövetséges uralkodók között; javasolta a király fivérének, az orléansi hercegnek lengyel királlyá választását és katonai segítségről szóló kikötéseket. Végül Franciaország közvetítését kérte egy örökös

²⁸ Zrínyi Péter évi 4000 tallér ellátmányt, azaz körülbelül 4000 birodalmi tallért vett fel egy 500 gyalogosból és 300 lovasból álló csapat fenntartásának költségeire. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 151. fol. 1665. máj. 21. Ezek a kifizetések 1665-ben, 1666-ban és 1667-ben szabályosan megtörténtek. Bethlen Miklós 1665 áprilisában 1000 Tours-i livret kapott azon a 2000 livre ellátmányon kívül, melyet XIV. Lajos engedélyezett számára (az egész összeg 1500 rajnai forintot jelentett). Vitnyédy 10 000 birodalmi tallért kapott egy Lubomirski hg. elleni vállalkozás előkészítésére. Uo. 21. köt. 74. fol.

²⁹ A. E. Párizs, Corr. pol. Venise, 85. köt. A király utasítása de Béziers számára (Párizs, 1664. dec. 5.) a török politikára vonatkozólag. Ld. K. Koehler: i. m.

³⁰ Béziers és Grémonville Bécs környékén találkoztak, amikor de Béziers varsói szolgálati helyére utazott; egyezsége jutottak a halogatás szükségességét illetően. De Béziers levele a királyhoz, kelt Stenarsdorf-ban (Bécs mellett), 1665. febr. 19-én. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche 20. köt. 231. fol.

³¹ „*Le comte Serin n'est pas si subtil ni si raffiné que le Vitniedi.*” Grémonville a királynak, 1666. ápr. 1. Uo. 24. köt. 117. fol.

magyar lengyel szövetség megkötéséhez és a magyar–lengyel vitás ügyek rendezéséhez.³²

A tervezet szövege mindenképp érdekes, benne a katonai együttműködés józan elvei és a Franciaország lengyel politikájára való hivatkozás mellett elkieseredett nacionalizmusra, az erőszak és kaland iránti feltűnő hajlamra utaló vonások is találhatók. Mert hogy is ne ijesztené meg a királyi kormányzatot a magyaroknak az a kijelentése, hogy visszakövetelik mindazokat a tartományokat, melyeket Hunyadi Mátyás a XV. században elfoglalt, azaz gyakorlatilag az egész cseh királyságot? Ami pedig azt a tervet illeti, hogy a francia-ellenes lengyel párt vezérért, Lubomirski sztarosztát, a magyarok elteszik láb alól,³³ ez azt mutatja, hogy Vitnyédy Machiavelli és az államérdek híve volt. Miután nem tudta elfogadtatni a szövetségi tervet, 1665 folyamán minden erőfeszítése egyetlen meghatározott célra irányult: Lubomirski eltávolítására a politika porondjáról; lévén az a Habsburgok szövetségese, a lengyelországi francia párt ellensége és — Vitnyédy szerint — egyetlen akadálya egy francia herceg János Kázmér utódjaként való megválasztásának.

A király lelkesen foglalkozott Vitnyédynek Lubomirski elfogatására irányuló javaslatával, „*hogy szándékában áll meglepni őt, vagy hadicsel — lengyelnek öltözött katonák — segítségével, vagy nyers erőszakkal, amikor elhagyja*

³² A következőkben ld. a *Projet de Traité proposé par le Sieur Vitniedi* (a Vitnyédy úr által javasolt szerződési terv) főbb pontjait. A. E. Párizs, Corr. pol. Hongrie 2. köt. 99—101. fol. A francia fordítás előtt ott található a latin eredeti másolata (uo. 96—98. fol.).

„*Le Roy Très Chrétien* (c'est-à-dire le roi de France) *accordera sa protection pour toujours à tous les Hongrois, mais principalement à ceux qui auront consenti aux points et à la capitulation suivante et fera et observera avec eux une alliance perpétuelle tant défensive qu'offensive contre tous leurs Ennemys tels qu'ilz soient* (en marge: *si cet article semble rude on pourra limiter le temps*) . . .

Le Roy Très Chrétien s'employera aussy pour faire que les royaumes et les Provinces détachées du Corps du Royaume de Hongrie soit par le Turc, soit par quelques autres que ce soit et soubz quelque prétexte que ce puisse estre soient restitués et réincorporés audit Royaume et dans ce rang soient comprises les provinces occupées par les Turcs, le royaume de Bohème, le duché de Silésie, le marquisat de Moravie, les sept villes lusatiques qui estoient autrefois soubz l'obéissance des Roys de Hongrie et estoient membres dudit Royaume de Hongrie comme les Annales, les Transactions et les Capitulations en font joy.”

A segélyeken kívül a Legkeresztényebb Király küldeni fog a magyaroknak „*cinq mille chevaux et dix mille fantassins avec cinquante Ingénieurs et deux cents bons constablios ou presidiarios, pour recouvrer par leur moyen les places occupées par les Turcs et réunir au Royaume de Hongrie les Autres Royaumes et provinces qui en ont été détachés.*”

A magyarok élénken óhajtanák „*que le duc d'Orléans soit estu roi de Pologne parce qu'il est frère du Roy, donc le plus proche de son sang*”. Cserében véd- és dacsövetséget ígérnek a francia királynak, pontosabban katonai segítséget: „*les Hongrois seront obligés de fournir au Roy Très Chrétien six mille chevaux et pareil nombre de fantassins pour faire la guerre autant de temps que Sa Majesté le jugera nécessaire, le roi de France leur accordant une solde modérée parce que le Royaume de Hongrie a été épuisé par la guerre, les ennemys et les troupes auxiliaires.*”

Lengyelországot illetően a magyarok követelik Lubló várának visszaadását, a lengyeleknek egykor 100 000 rajnai forintért elzálogosított 13 várossal együtt; felajánlják segítségüket a francia herceg megválasztásának egyedüli ellensége, Lubomirski marsall és fia ellen. Ha nem lehet őket elfogni, „*l'on s'en fera par quelque moyen que ce soit, afin qu'eux n'estant plus (la raison d'Etat le voulant ainsi) le Roy Très Chrétien puisse venir à bout de ce qu'il désire . . .*”

A tervet 1665 jún. végén adták át. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 214. fol. Grémonville a királynak, 1665. jún. 30-án.

³³ Lubomirski szerepére ld. *Theatrum Europaeum*, XI. köt. Frankfurt. 1690. 150—160. l.; valamint *G. E. Rinck: Leopolds des Grossen Leben und Thaten* (I. Lipót élete és tettei). Lipcse. 1708. I. köt. 115. l.

valamelyik várát”. Lajos király váltót küldet Grémonvillenek, hogy az nagyobb összeget juttasson Vitnyédy kezébe.³⁴ Grémonville természetesen nem kötelezi el magát előre; szavát adja, „de semmi írást arról, hogy a király minden körülmények között támogatni fogja Vitnyédyt és barátait”.³⁵

Az elégedetlenek második ajánlata összefüggött IV. Fülöp spanyol király halálával. A várható nehézségek arra készítették a francia kormányt és Grémonville-t, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a magyar javaslatoknak. 1666 áprilisában Bécsben felkereste Grémonville-t az összeesküvés két vezérének, Zrínyi Péternek és Wesselényi nádornak személyes küldöttje, „hogy kettőjük tekintélyével és barátaik támogatásával biztos és teljes szabadságot szerezzenek az egész országnak; úgy vélték, sehol sem szerezhetnék meg biztosabban, mintha Felséged pártfogásához és fegyvereinek szerencséséhez folyamodnak; azonban rögtöni döntést kérnek, nem tudván tovább halasztani elhatározásukat, hogy lerázzák magukról az ígát. Nem mondták ki nyíltan, de eléggé éreztették velem, hogy ha Felséged nem hajlandó őket támogatni, a törökök védelme alá helyezik magukat . . . Ha Felséged elfogadná a javaslatokat, akkor kegyeskednék nekik havonta olyan összeget küldeni, amilyent megfelelőnek tart egy tizenötezer lovasból és tizenöt-húsz ezer gyalogosból felállítandó sereg fenntartására, pillanatnyilag pedig egy másik, ötvenezer tallérnyi összeget a kezdeti szervezkedésre.”³⁶ Az új javaslat Wesselényi nádorra vall, aki örökös szövetség helyett katonai segélyt biztosító szerződést ajánl fel, annak a mintájára, mely egykor Svédországot Richelieuhöz fűzte: Franciaország adná a pénzt, a magyarok az embert. A nádor jól tudja, hogy Franciaország esetleg háborúba keveredik majd Spanyolországgal Németalföld miatt, amit a francia királyné vissza fog követelni, s ezért most tartalékolja erejét és pénzét, ugyanakkor sürgeti az udvart, mert ő maga is nehéz helyzetben van. A felsőmagyarországi, javarészt protestáns köznemesség egyre jobban szembekerül az ellenreformáció Bécs által támogatott politikájával és könnyen megtörténhet, hogy a fölkelők a Wesselényi-birtokokat is feldúlják.

Vitnyédy „azt mondta nekem (Grémonvillenek — a fordító), hogy egész Magyarországon általános az elkeseredés, de különösen a 13 megye protestánsai körében, akik az őket ért bántalmak miatt mindenképpen meg akarják tagadni a császárnak az engedelmességet, s közlése szerint egy hónapja követeket küldtek Konstantinápolyba, hogy felajánlkozzanak a szultánnak ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyeneket Erdély élvez, s úgy hiszi, az ország többi része is követni fogja ezt a példát, nem tudván megszerezni Felséged pártfogását.”³⁷ Ez komoly fenyegetés volt, mert 1663-ban, az 1662-i pozsonyi országgyűlés viharos ülései után a felsőmagyarországi köznemesség egy része már tervbe vette egy török védnökség alatt álló protestáns köztársaság alakítását,³⁸ s érthető, hogy a kato-

³⁴ A király levele de Béziers püspökhöz, a lengyelországi francia követhez. A. E. Párizs, Corr. pol. Pologne, 21. köt. 215. fol. Vitnyédi 10 000 tallér segélyt kért Grémonvillétől. Grémonville a királynak, 1665. jún. 30-án: A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 215. fol.

³⁵ Uo. 21. köt. 214. fol.

³⁶ Grémonville a királynak, Bécs, 1666. ápr. 23. Uo. 24. köt. 157—158. fol. A javaslatokat az 1666. márc. 1-i stubnyai gyűlésen vitatták meg, melyen többek közt részt vett Zrínyi, a nádor, Vitnyédy és Nagy Ferenc. *Pauler Gy.*: Wesselényi. I. köt. 84—86. l.

³⁷ A. E. Corr. pol. Autriche, 24. köt. 161. fol.

³⁸ Sagredo 1663. okt. 23-i jelentése: „*Benchè la Corte habbia procurato di supprimere et occultare una lettera scrittagli dal Palatino d'Ungheria* (tehát ugyanazon Wesselényi Ferenc által) *ho ad ogni modo penetrato nel die lei contenuto consistente nel dal parte a Sua Maesta che gli Eretici nell'Ungheria superiore tenute tra di loro secrete assemblee, machinas-*

likus, monarchista nádor, a főnemesség szóvivője a Grémonville-lyel való tárgyalások sürgetésével próbálta menteni a helyzetet, attól tartva, hogy pusztá tekinthető már nem tudja megakadályozni a köznemesség tárgyalását a törökkel.³⁹ Grémonville ismét tartózkodóan viselkedett. Figyelmeztette Zrínyit és a nádor küldöttjét, hogy „*Fel séged soha nem szándékozott véteni a császárral fennálló béke ellen, s nem szegheti azt meg, hacsak ő Császári Fel sége erre okot nem ad*”.⁴⁰ A tárgyaló felek mindkét részről meg voltak győződve róla, hogy minden a francia—spanyol viszony alakulásától függ. Madrid egyre kevésbé látszott hajlandónak figyelembe venni a *Droits de la Reine Très Chrétienne* (a Legkeresztényibb Királyné jogai) című alkalmi munkát, melyben ügyesen keverednek a brabanti magánjog érvei a közjogi argumentumokkal, s melyek végkövetkeztetése szerint Spanyol-Németalföldnek IV. Fülöp idősebb leánynára, Mária Terézia infánsnőre, azaz a francia királynőre kell szállnia.⁴¹ Grémonville ezért 1666 szeptemberében elég kedvezően fogadta Zrínyi Péter újabb javaslatát, aki saját nevében katonai segélyszerződést kívánt aláírni Franciaországgal: „*Nem fogom elmulasztani, hogy tudassam Serin gróffal Fel séged kedvező véleményét magánszerződési tervéről. Könnyen észrevehető: a dolog arra irányul, hogy bizonyos összeget kaphasson barátai támogatására. Azon leszek, hogy türelemre bírjam*”.⁴² A segélyekért cserébe Zrínyi Franciaország rendelkezésére akarta bocsátani a közvetlen parancsnoksága alatt álló szerb határőr csapatokat, a morlákokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy Zrínyi kizárólag olyan egyéni előnyöket követelt, melyek hozzásegítették volna horvátországi pozíciójának végleges megalapozásához.⁴³ A szövegből egyébként partikulárisabb orientáció érződik, mivel szentesítettnei akarja Horvát-

sero una generale ribellione contro la Maesta Sua, dissegnando costituire un governo in forma di Repubblica, sotto la protezione del Turco, pagando al Sultano un annua tributo, e formando con questo appoggio un governo tra di loro separato da ogni dipendenza e da quella particolarmente dell'Imperatore. In prosecuzione di questi mali dissegnò havevano tra di loro stabilito di supprimere li Vescovati di bandire, li Gesuiti, et altri Ecclesiastici, applicando tutti li beni predetti al publico Erario, lasciando solamente li Parrochi alla cura delle anime et i Padri Francescani che vivono d'elemosine. Non contenti di ciò fatto have vano offerto allo stesso Palatino di costituire la di lui persona. Capo della pretesa Repubblica, con l'assistenza pero di sei Consiglieri, e che tutte le cose predette se ne aneggiovano con segreta intelligenza del Primo Vizire che promettera vigorose assistenze.” Velence, Dispacci di Germania, filza 123. A pápai nuncius ezt a hírt 1663. okt. 20-i jelentésében közölte; Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. Herausgg. von A. Levinson. Archiv für Österreichische Geschichte, 103. köt. 761. l.

³⁹ Grémonville a királynak, 1666. ápr. 29. „... *Le Palatin même par son autorité aurait peine de les empêcher de se donner au Turc. C'est ce qui l'avait obligé de demander à Votre Ma jesté une si prompte et si précise résolution. Il (a nádor ügynöke) convient néanmoins que si Elle voulait leur fournir quarante ou cinquante mille écus le Palatin ferait son possible pour leur faire avoir patience autant que le requerraient les intérêts de Votre Majesté.*” A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 24. köt. 169. fol.

⁴⁰ Uo. 38. fol.

⁴¹ Ld. ehhez *Mignet*: Négociations relatives à la succession d'Espagne. (A spanyol örökösödési háborúval kapcsolatos tárgyalások). II. köt. 245—460. l.

⁴² Grémonville a királynak, 1666. szept. 27-én, A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 25. köt. 215. fol.

⁴³ 1666. szept. 9-i jelentés: *Extrait (chiffré) des prétentions du Comte Serin. Il témoigne avoir besoin d'une somme d'argent pour maintenir ses amys les Morlaques soutenir son autorité et payer quelques milices jusques à ce qu'il faudra mettre la main à l'oeuvre auquel cas il promet de fournir jusques à dix mil hommes qui requerront aussy en ce temps là une autre somme plus considérable pour leur entretien et pour le commencement du grand ouvrage où il ne faut pas que rien paraisse manquer. Il souhaiteroit d'un autre coste que Sa Majesté fit desbarquer aux marines de Croatie un petit corpe d'environ deux mille hommes,*

ország jogi helyzetét a magyar királyságban, de ez a terv egyben olyan magatartás első megnyilvánulása is, mely három évvel később arra indítja, hogy Horvátország sorsát a kezébe vegye; ez a lépés pedig a végső katasztrófához vezet. Zrínyi tulajdonképpen kettős tárgyalást folytat akkoriban: tárgyal, mint Horvátország bánja, egyénileg, és tárgyal, mint a nádor szövetségese és összeesküvésének résztvevője. Egyik tárgyalás sem vezet eredményre, s a nádor 1666 decemberében új rohamot indít, segíelyeket szorgalmaz, hogy a magyarokat könnyebben türelemre bírja.⁴⁴

A harmadik tárgyalási kísérletre a Franciaország és Spanyolország közötti ellenségeskedés megkezdése adott alkalmat. 1667 tavaszán a francia hadsereg betört a spanyol Németalföldre, hogy a francia királyné kétes jogai alapján elfoglalja azt. Ha a császár háborúba lépne a spanyolok oldalán, az elégedetlenekek volnának esélyei. Grémonville egész nyáron át kemény munkát fejt ki abból a célból, hogy a császár ne tegyen intézkedéseket Spanyolország javára sem olyan formában, hogy csapatokat küld Németalföld megsegítésére, sem olyan formában, hogy — amint azt Madrid követelte — megtámadja Elzászt. De a titkos tanács Lobkovitz herceg által irányított frakciónak sikerült álláspontját győzelemre juttatni, s a császár semmilyen segítséget nem küldött Németalföldnek. A háborús veszély még így is igen jelentős volt, ezért Grémonville ismét felvette a kapcsolatot Wesselényi nádorral és Zrínyivel; a tárgyalás azonban két síkon folyt. A francia kormány egyfelől igyekezett rávenni a császárt, hogy ne támogassa Spanyolországot, másfelől biztosította magát az összeesküvők részéről arra az esetre, ha Lipót császár mégis megtagadja a Franciaország iránt tanúsított jóindulatú semlegességet. A magyarok az alábbi javaslatokat juttatták el Grémonvillehez:

- „1. *Miután a magyarok olyan igen veszélyes ellenség karmai között vannak, mint a török, milyen védelmet ígér ellenük a Legkeresztényebb Király?*
2. *Állítsa vissza a régi szabadságjogokat, melyeket a jelenlegi kormány elvett tőlük.*
3. *Szerezze vissza az ellenségtől és állítsa helyre Magyarország elfoglalt határait.*”

Amennyiben XIV. Lajos elfogadná ezt a három pontot, a magyarok felajánlják egy francia királyi herceg magyar királlyá választását „*az ország*

un mareschal de camp, quelques petites pièces d'artillerie, des canoniers et des ingénieurs avec de l'argent et les choses nécessaires pour le maintien de tout ledit corps. Il souhaiteroit aussy par le mesme moyen des armes pour l'armement de dix mille hommes, arquebuses et pistolets . . .”

„Il souhaiteroit en outre que Sa Mejesté leur donnast par écrit ou fist promesse par les plénipotentiaires que cette nation seroit conservée dans les privilèges, libertez et prérogatives selon la constitution du Royaume de Hongrie.

De plus pour ses avantages particuliers qu'il plaise à Sa Majesté de luy donner avec la mesme liberté dont ils jouissent à présent tous les chasteaux qui ont dépendu de la famille qui sont du costé de la mer sur les rives de la Croatie depuis la ville de Fiume jusques aux confins de la Croatie avec le gouvernement de la Carniole pour lui et ses successeurs.” Felajánlja, hogy tüzszul Franciaországba küldi egyetlen fiát, „*soubs le prétexte d'y aller apprendre ses exercices*”, azaz azt a félig társaságbeli, félig tanulmányi kiképzést megszerezni, amelyet Bécsben *Cavallier Tour*-nak neveztek. A. E. Párizs, Pol. Corr. Hongrie, 2. köt. 104 – 105. fol.

⁴⁴ 1666. dec. 16-i levél, Wesselényi Ferenc és Zrínyi Péter aláírásával, a francia királynak címezve. A. E. Párizs, Corr. pol. Hongrie, 2. köt. 103. fol. (rejtjeles).

országgyűlés 1659-ben és 1662-ben megújított tiltakozása⁴ ellenére sincsen külön diplomáciai képviselője: a Habsburg király jogosult az ország külpolitikájának irányítására. Az új erdélyi fejedelmet, Apaffi Mihályt viszont a Porta kényszerítette rá az országgyűlésre. A törökök minden önálló külpolitikai kezdeményezést megtiltanak neki. A tárgyalásokat így közvetlenül a törvényes király ellen fellázadt alattvalókkal kell folytatni. Ez pedig a nemzetközi jog szabályainak annál is súlyosabb megsértése, mivel Franciaország nem áll háborús viszonyban a császárral. Érthető tehát, hogy a francia diplomácia vezetői tartózkodóak és óvatosak. Tartózkodóak, mert XIV. Lajos — maga is egy nagyszabású lázadás, a Fronde (1648—1651) áldozata — egyáltalán nem rokonszenvezett a felkelők semmilyen fajtájával; óvatosak, mert lehetőleg kerülni kellett a császár figyelmének felkeltését. Ezért a Magyarországra vonatkozó megbízásokat a Velencébe, Varsóba, Bécsbe, Konstantinápolyba kirendelt francia diplomaták kapják, s a hivatalos iratokat a párizsi Külügyi Levéltár a velencei, lengyel, osztrák és török politikai levelezésben őrzi. Ennek ellenére úgy látjuk, érdekes felvázolni e párbeszéd történetét, mely XIV. Lajos parancsára gyakran megszakadt, s melyet — hálá a főbb összeesküvők, főleg a Zrínyiek és bizalmi emberük, Vitnyédy kitartásának — mindég újból folytattak.

*

Milyen célok vezetik 1664 őszén a magyar összeesküvőket, s miben lehet segítségükre a francia állam? A magyarok mindenekelőtt a török igától akarnak megszabadulni, attól a növekvő fenyegetéstől, mely a végvárak elvesztése és a hódoltsági sáv kiszélesedése révén nehezedik az országra — a veszélyektől, melyeket 1664 novemberében Sagredo, Velence bécsi követe így ír le: „... a magyarok számára mégis nagyon keserűek a béke következményei, mert a törökök barbár módon portyáznak országukban, s saját házukban törnek rájuk; a napokban egész Pozsony kapujáig száguldottak pusztítva, prédálva, foglyokat szedve: olyan szenvedés ez, melyet nem viselhetnek el sokáig.”⁵ A vasvári léke — hallgatólagosan — valóban átengedett a töröknek egy nagy és bizonytalanul körülhatárolt sávot, ahol hadisarcot szedhettek a terület tényleges annexiója nélkül.⁶ A főurak, akiket 1664 novemberében Bécsbe idéztek a vasvári béke rendelkezéseinek tudomásulvétele végett, ki is fejezték aggályaikat:

„Nincs már semmi, ami megakadályozza (a törököt), hogy a királyság és a szomszédos tartományok egy nagy részét elárassza, s elfoglaljon legalább ötven mérföldnyi területet, főleg Lengyelországtól Szendrőig, könnyű lévén számára a hódítás kiterjesztése Ausztria, Morvaország és Szilézia határáig... akadály nélkül beléphet Stíriába és eljuthat egész Bécsig... a szerencsétlen lakosság...”

⁴ A Magyar Országgyűlés Könyvtára, Budapest, Gyurikovits Gyűjtemény. Acta Diaetalia, Gravamina, Articulus 7 : 1662, conditio 3°-Diplomatis et articulis 3 : 1618 et 14 : 1659. Itt mondunk köszönetet a Könyvtár igazgatójának, Vértes Györgynek, aki megkönnyítette számunkra a gyűjteménybe való betekintést.

⁵ Velence, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, filza 125. 1664. nov. 27-i hivatalos átirat: „Trovanò intanto gl'Ungheria amarissimi gl'effetti della pace perche Turchi con barbare scorrerie ch'infestano il loro paese gli sorprendono nelle proprie case, et in questi ultimi giorni trascorsero devastando, deprenando et facendo schiavi sino alle porte di Possonia questo e un tormento che non potranno a lungo sofferire.”

⁶ A béke szövegét kiadta Stephanus Katona: Historia critica regum Hungariae. XXXIII. köt. 565—568. 1. Ld. még Dumont: Corps diplomatique du Droit des gens (A nemzetközi jog diplomáciai tára). Hága. 1782. 1664. év, XII. sz. 24—25. 1.

kezdi elveszteni bátorságát, nem érezvén biztonságosnak saját házáat sem, s nem mervén kiküldeni nyájait a mezőre legelni. A földek és szőlők megműveletlenek, a lakosság élete pedig állandó és nyilvánvaló veszélyben van, miután nincs a napnak egyetlen perce sem, melyet az elfogatás veszélye nélkül tölthetnének feleségükkel és gyermekeikkel; az elfogatástól pedig a legkegyetlenebb halálnál is jobban félnek, mivel ezek a barbárok okot adnak rá, hogy mindenki, még maguk a falvak bírái is a karóbahúzástól tartanak. Mindezek után még kötelezni akarják őket, hogy hódoljanak meg az ozmán hatalom előtt, s az újvári pasa most tűzbe és vérbe borítja azokat a helyeket, ahol megtagadják uralmának elismerését.⁷

A magyarok elkeseredését még növelte, hogy véleményük szerint ez a szerencsétlenség elkerülhető lett volna, ha a császáriak kihasználják a szentgotthárdi győzelmet. A szakértők nyilatkozatai ebben a korban csakugyan egybehangzóak: az ozmán birodalom gyenge, elég egy csatavesztés a sík mezőn, hogy katonai ereje összeomoljék s a Magyar Alföld felszabaduljon. Zrínyi Miklós különösen a *Török áfium ellen való orvosság* c.⁸ röpiratában fejtegette ezt a kérdést; ugyanezeket az érveket hozta fel 1665-i jelentésében Walter Leslie gróf, a császár rendkívüli konstantinápolyi követe,⁹ és ezen a véleményen voltak a törökországi követek is: a törökök pusztán katonai hírnevükből élnek, mindössze egyetlen harcképes seregük van, ha ez vereséget szenved, nagyon sok időbe telik, míg újat szervezhetnek. Zrínyi Miklós ezért igyekezett meggyőzni honfitársait: elérkezett az ideje, hogy felszabadítsák magukat a török uralma alól — akár a császár segítségével, akár anélkül; ám a Habsburgok a törökkel való megegyezésre szánták el magukat; bármi áron békét akartak tartani a Portával, hogy szabad kezük legyen más irányban. A török így nyugodtan folytathatta a Velence elleni háborút Kandiában, a bécsi kormánynak pedig módjában állt hadseregét a Rajnánál és Németalföldön felvonultatni. A magyarok jól tudták, hogy a császár feláldozta országukat a Habsburg ház dinasztikus politikája és a francia terjeszkedés ellen védekező birodalmi politika érdekében. Éppen ez idézte elő a vallási ellentéteken és a magánérdekéért folytatott harcokon felülemelkedő, egységes nemzeti visszahatást: miután Lipót király nem akarja, vagy nem tudja megóvni az országot, melynek védelmére koronázásakor esküt tett, fel kell bontani a Magyarországot és a Habsburgokat összekötő perszonaluniót.¹⁰ De kit válasszon királlyá az országgyűlés? Magyar főurat, aki megvalósíthatja a Zrínyi Miklós által elképzelt nemzeti királyságot, vagy idegen fejedelmet, aki ugyanakkor Lengyelországban is uralkodik, mint a Jagellók idején?

A magyarok a múltban kerestek választ időszerű problémáikra, de az első, elméletben igen csábító megoldás megvalósítása elég nehéz lett volna

⁷ Archives des Affaires Etrangères (Külgügyi Levéltár), Párizs (a következőkben A. E. Párizs). Correspondance politique (a következőkben Corr. Pol.) Autriche. 19. köt. Krieg.

A latin eredeti francia fordítása: *Réponse des Conseillers de Votre Majesté Impériale en Hongrie et autres personages notables du mesme royaume qui ont este appele en cette ville de Vienne*, 1664. dec. 9.

⁸ Ehhez a kérdéshez ld. a *Várkonyi Ágnes* által írt részt a Magyarország története c. munkában. Bpest. 1964. I. köt. 267—269. l.

⁹ Leslie Gehaimbe Relation-ját A. Wolf közölte Drei diplomatische Relationen c. munkájában. Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen, 20. köt. 1859. 320—331. l.

¹⁰ Egy szintén Sagredo által ismertetett vélemény: *quali (gli Alemanni) riccusando di diffendere l'Ongheria, come si obligarono nella prima devisione, restano per conseguenza dis-obligati ancora i sudditi dal guiramento de fedelta*. Velence.

abból a két lényeges okból kifolyólag, hogy megfelelő jelöltet kellett volna találni és le kellett volna győzni az uralkodó osztályon belüli viszályokat. Valójában egyik főnemesi család sem volt előbbrevaló a többinél sem vagyron, sem politikai hatalom tekintetében. Tehát miért választottak volna egy Nádasdyt inkább, mint egy Rákóczit, egy Eszterházyt inkább, mint egy Zrínyit? Tulajdonképpen egyetlen ember emelkedik a többi fölé: Zrínyi Miklós. Személyes hírneve, hadi dicsősége, államférfiúi tehetsége talán legyőzhette volna a főurak tartózkodását, de 1664 őszén, vadászszerencsétlenség folytán bekövetkezett halála kizárta a nemzeti monarchia megvalósításának lehetőségét.

Másrészt ne feledjük, hogy nem a török volt a magyarok egyetlen ellensége; ellenséget látott a Habsburgokban is. A bécsi kormány a vesztfáliai béke óta abszolút uralkodói hatalom kiépítésére törekedett, s szinte állandóan belegázolt a magyar rendi szabadságjogokba.¹¹ A szerencsétlen erdélyi ügy lehetővé tette, hogy a császár 1661-ben idegen, külföldi csapatokat hozzon Magyarországra; ezek úgy viselkedtek itt, mint egy meghódított országban, sőt úgy látszott, hogy a bécsi kormány a vasvári béke megkötése után is itt akarja tartani csapatait a törvényekkel össze nem egyeztethető önkényuralmi politika támogatására: „A császár a maga részéről mindent elkövet, hogy erőszakkal korlátlanabb hatalmú kormányzatot hozzon létre Magyarországon, és nap mint nap halasztódik a téli szállások kijelölése, mivel igen öröndetes, ha a csapatok ebben az országban maradnak, a készülő összeesküvések megakadályozására.”¹²

A magyarok, különösen a protestáns köznemesség követelték a linzi béke által megerősített vallásszabadság tiszteletben tartását és a császári csapatok távozását; követelték, hogy „állítsák vissza a világi és az egyházi hatalmat az 1647-es állapotnak megfelelően, torolják meg a Rogoscki (Rákóczi) fejedelem fia által elkövetett erőszakosságokat és vonják ki a várakban elhelyezett német katonaságot, hogy az ország szokásainak megfelelően magyarokat tegyenek oda, rájuk bízva az országhatárok őrzését is.”¹³

Valójában a magyar uralkodó osztályon belül mélyreható ellentéteket találunk. A katolikus főurak nem helytelenítették az ellenreformáció politikáját, még ha az elég kíméletlen volt is. Az óriási többségében protestáns köznemesség viszont érthető okokból ragaszkodott a vallásszabadsághoz. Arra mindnyájan igényt tartottak, hogy az ország kisebb és nagyobb tisztségeit magyarok töltsék be, de a köznemesség sokkal erősebben kötötte magát az idegen csapatok távozásához, mint a főurak. Tulajdonképpen csak a török-ellenes politikában lehetett szó a nemesség egészének egyetértéséről.

Franciaország viszont éppen itt nyújthatott értékes segítséget azzal, hogy javaslatot tesz olyan király személyére, aki viszályaikon kívül áll; akár úgy, hogy vérbeli herceget ajánl a magyar trónra, akár úgy, hogy támogatja egy francia herceg lengyel trónra jutását, akit aztán magyar királlyá választhatnak. Tudjuk, hogy ebben az időben a lengyelországi francia párt Gonzaga Lujza Mária királyné vezetésével a nagy Condé idősebb fiának, d'Enghien hercegnek lengyel királlyá választását igyekezett elősegíteni. A magyaroknak nyújtandó francia támogatás tehát szorosan összefüggött a lengyelországi

¹¹ Ld. e tárgyhoz cikkünket: Le Droit d'Etat hongrois dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Magyar államjog a XVII. század második felében), Etudes finno-ougriennes, Nouvelle série, II. köt. 2. füz. 135–166. l. Párizs. 1965.

¹² Grémonville a királynak, 1664. nov. 6. A. E. Párizs, Corr. Pol. Autriche, 19. köt. 250. fol.

¹³ Grémonville a királynak, 1665. ápr. 23.: Uo. 21. köt. 100. fol.

francia politika sikerével vagy bukásával, mivel a cél francia szempontból azonos volt: az osztrák Habsburgok elleni szövetségi rendszer kialakítása.

Egy francia herceg érkezése természetesen anyagi és katonai segítséggel is együtt járt volna. A danzigi kereskedők közvetítésével, akik, mint később Thököly Imre felkelése idején, Krakkón keresztül jártak Magyarországra, most is lett volna rá lehetőség, hogy pénzt juttassanak Felső-Magyarországra; Horvátország és a Dunántúl részére pedig Velence szolgálhatott közvetítőül. Nehezebbnek ígérkezett a katonai segítség és a francia tisztek, valamint mérnökök küldésének megszervezése. Pedig a Wesselényi-összeesküvés egyes vezetői éppen ebben reménykedtek. Megkíséreljük vázolni tárgyalásaikat a párizsi Külügyi Levéltárban talált iratok alapján.¹⁴

*

1664-ben a magyar elégedetlenek és a franciák képviselői közt három különböző módon jött létre kapcsolat: közvetlenül Magyarországon, a francia segédhadtest tisztjei és azok magyar bajtársai útján — Velencében Franciaország követe és Zrínyi megbízottja között — Bécsben a francia rezidens és Bethlen Miklós között. A magyarokat kellemesen lepte meg a Coligny parancsnoksága alatti francia csapatok magatartása; megállták a helyüket, míg egyes újoncokból álló császári csapatok már a szentgotthárdi csata elején megfutottak.¹⁵ A francia tisztek tiszteletére adott pozsonyi bankett során Vitnyédy István, Zrínyi bizalmi embere így kiáltott fel: *Gallorum gloriosa virtus, quae aliis exemplo est*,¹⁶ Lippai György, Magyarország hercegprímása pedig ezekkel a szavakkal köszöntötte fel Coligny grófot: *Excellentissime Domine, nemo animam suam dat pro fratribus suis et tamen vos illustrissimi et generosissimi Galli, fecisti hoc et dedisti animas vestras pro conservatione Hungariae? Vivat et semper vivat rex invictissimus Gallorum, qui est conservator noster*.¹⁷ Persze számolni kell a bankettek légkörével és nem szabad túlságosan szó szerint venni az ilyen kijelentéseket, mindamellett a Habsburg-ház eddig hű támasza, a hercegprímás magatartásának némi változására mutatnak. De elsősorban a magyar tábornokok ébredtek rá, hogy a francia hadsereg segítségükre lehetne a török elleni harcban, s néhány hétig abban reménykedtek, hogy Coligny hadteste mellettük marad. Mivel azonban XIV. Lajos a török ellen adott segítséget csupán egyszeri gesztusnak szánta, politikai tervei a békeszerződés aláírása után nem engedték meg a magyarok reményeinek valórváltását.

1664 tavaszán viszont Pierre de Bonzi, Franciaország velencei követe, Béziers püspöke pénzajándékot juttatott el Mora velencei kereskedőhöz, Zrínyi Miklós bankárjához. Zrínyi csodálkozást színlelt. Lehetséges, hogy 1663/64-es téli hadjáratának merészsége hívta fel rá a figyelmet,¹⁸ minden-

¹⁴ A felhasznált szöveg egy részét közölte V. Bogisic, de pontatlanul és nehezen kezelhető módon: *Acta Coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan, nec non Francisci Nadasy illustrantia* (1663–1671), I. köt. Zágráb. 1888.

¹⁵ E kérdéshez ld. K. Poball érdekes feldolgozását: *Die Schlacht bei St. Gotthard Mogersdorf* (A szentgotthárdi csata). Bécs. 1964. főleg 14–15. l.

¹⁶ *Kosáry D.*: *Français en Hongrie en 1664* (Franciák Magyarországon 1664-ben). *Revue d'Histoire Comparée*, 24. köt. 1946. 29–65. l.

¹⁷ Coligny levele le Tellierhez, idézi *Kosáry*: i. m.

¹⁸ „*Quello che m'accenna V. S. di S. Ecc. Signore Ambasciatore che tiene ordine di rimettermi certo denaro in forma di regalo in nome della Maesta del Suo Re, non posso intendere ne capire come poteva quel Re Christianissimo mai sapere di me e del mio nome*. Zrínyi Mora-hoz írt levelének másolata. Csáktornya, 1664. márc. 30. A. E. Párizs, *Corr. Pol. Hongrie* 2. köt. 56. fol.

esetre ezzel az ajándékozással kezdődött a francia király és a Zrínyiek — először Miklós, majd ennek halála után öccse, Péter — közötti tartós kapcsolat. 1664 őszétől kezdve Zrínyi velencei megbízottja egy bizonyos Altovidi. A francia követ felé ő továbbítja a javaslatokat,¹⁹ melyek 1664 novemberében már pontosabban körvonalazottak:

„*Úgy látom a Serin grófok (a Zrínyi név francia alakja) bizalmi emberének beszédéből, hogy fő céljuk a király támogatásának és segítségének megnyerése a török elleni támadásának folytatásához, s hogy úgy vélik, a zavar, melybe így a császár kerülne, talán ösztönözni fogja a király hajlandóságát. Ebben, véleményem szerint, nagyon csalódnak, mert a császár kiszolgáltatná őket a törököknek, s az hamarosan elégtételt venne magának. Közöltem tehát bizalmi emberükkel: meg kellene maradniok ajánlatuknál, hogy Magyarországon, mivel annak szabadságát kívánják, forradalmat szítanak; s világosan fel kell tárniok előttem, hogy elképzelésük szerint milyen eszközökkel akarják elérni az idegen országból való király megváltását.*”²⁰

Pontosabb utasításokra várva a követ megcsillantja Zrínyi Péter előtt a lehetőséget, hogy magyar királlyá választhatják: „*Mikor megbízottja arról beszélt, hogy valami szép tisztséget kellene számára biztosítani Magyarországon, azt mondtam: véleményem szerint csak tőle függ, hogy a legszebbet megszerezze.*”²¹

Zrínyi Miklós ugyenebben az időben Bécsbe, Grémonville francia rezidenshez küldte a fiatal Bethlen Miklós grófot, aki hollandiai tanulmányainak és franciaországi utazásainak befejeztével nemrég tért vissza erdélyi birtokaira: „*Az Erdélyből érkezett Bethlen úr tájékoztatta nevezett lovag urat (azaz Grémonville máltai lovagot) az elégedetlenségről, melyet Serin gróf a császár miatt érez, s szándékaról, hogy megbosszulja magát, ugyanúgy nem tudván beleegyezni a békefeltételekbe, mint az esztergomi püspök (sic) s mint a magyar főurak többsége.*”²²

Bethlen kiváló tárgyalótársra talált Grémonvilleben, aki hamarosan a legfőbb közvetítő lett a francia kormány és az elégedetlenek közt. Grémonville, legifjabb tagja egy roueni hivatalnokcsaládnak, a máltai lovagrend tagja volt. A Champagne-i ezred kapitányaként részt vett a spanyolok elleni hadjáratban, majd 1651-ben a Velencei Köztársaság szolgálatába lépett (egyik rokona a velencei követ volt). Kandiában közelebbről megismerte a törökök harcmódorát. Miután összezdült a velenceiekkel, visszatért Franciaországba, ahol dandárnokká nevezték ki és rezidensként Bécsbe küldték, hogy elsimítsa a nehézségeket, melyekkel Coligny francia hadteste szembekerülhet.²³ Megbízása idején (1654 — 1673) minden erejével igyekezett fenntartani a kapcsolatot a magyar elégedetlenekkel. De mint jó katona, mindig gondosan ügyelt rá, hogy teljesítse a kapott parancsot, s kormányát pontosan tájékoztatta az összekülvők tényleges jelentőségéről. A király elé terjesztett alábbi minisztériumi

¹⁹ „*Je fis aboucher le Conseul Vedao (a francia megbízottat, mivel Béziers püspököt varsói követté nevezték ki és elutazott szolgálati helyére anélkül, hogy Párizst érintette volna) avant mon départ avec Monsieur Altovidi pour recevoir dans la suite les effets de ses offres.*” A. E. Párizs, Corr. Pol. Pologne 20. köt. 137. fol. De Béziers jelentése, Fischamend (Bécs mellett), 1665. febr. 18.

²⁰ A. E. Párizs, Corr. pol. Venise, 85. köt. 154. fol. De Béziers levele de Lionne külügyminiszterhez. Velence, 1664. nov. 15.

²¹ Uo. 1664. nov. 29-i levél.

²² A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 19. köt. 249. fol. Grémonville a királynak, Bécs 1664. nov. 6.

²³ Recueil des Instructions aux Ambassadeurs (Követi utasítások gyűjteménye), I. köt. Autriche. Sajtó alá rend. A. Sorel. Párizs. 1885. 22 — 34. l.

följegyzés elég jól jellemzi magatartását: „Az alkalom nagyon kedvező a magyarországi ügyek megkeverésére. De késlekedés nélkül és hathatós eszközökkel kellene hozzálatni. Nevezett lovag úr nem kételkedik benne, hogy Serin gróf vagy más magyar főúr javaslatokat fog neki tenni e tárgyban; kéri Öfelségét, adjon utasítást, hogyan fogadja ezeket.”²⁴ Ebben minden benne van: a császári ügyek összezavarásának vágya, a gyakorlati észjárás, készség a javaslatok mérlegelésére, s ugyanakkor aggodalom is, nehogy meggondolatlan kalandba bocsátkozzék, mert mindenekelőtt a király parancsait akarja végrehajtani.

November 6-án Bethlen visszatért Magyarországra, miután Grémonvillenél hagyott egy rejtjel-kulcsot, hogy szükség esetén levelezhessenek.²⁵ Feltehető tehát, hogy 1664 novemberében a magyar főurak a nyílt lázadás útjára léptek,²⁶ ezt pedig a francia kormány veszélyesnek és időszerűtlennek találta olyankor, amikor békében élt a császárral — IV. Fülöp utódlásának kérdése még nem merült fel — és semmi érdeke nem fűződött a szakításhoz. A Béziernak és Grémonvillenak küldött utasítások tehát nem voltak biztatóak. 1664. december 5-én a király így írt Grémonvillenek: „Ha a magyarok elégedetlensége kirobban a mostani körülmények között, amikor a császár olyan erősen fel van fegyverezve és a török olyan elégedett a békével, ez csak alkalmat és módot ad teljes elnyomatásukra. Ezért jobban tennék, ha kivárnák az ilyen nagy elhatározáshoz megfelelőbb körülményeket; például ha azt látnák, hogy a császár más célokra tör, mégpedig olyanokra, melyek a király ellen irányulnak, — ebben az esetben az nagy erejű diverziókkal támogathatná vállalkozásukat és pénzzel is segíthetné őket.”²⁷

Ez a tömör és határozott, a nemzetközi politika lehetőségeit figyelembe vevő program valószínűleg Hugues de Lionne sugallatára készült. Egy állam csak akkor támogathat lázadókat, ha nyílt háborúban áll azzal a hatalommal, mely ellen a lázadók harcolnak. Míg Magyarországot a császár-király képviseli, a magyarokra is érvényes ez a nemzetközi jogi szabály, melyet XIV. Lajos uralkodása folyamán mindvégig szem előtt tartott. Lionne azt is megemlíti, hogy a császár még nem bocsátotta el, azaz nem oszlatta fel az 1664-i hadjáratához felállított seregeket, s így elég ereje van a magyar felkelők leverésére. Ilyen körülmények között az azonnali felkelés örültség lenne, s Franciaország azt tanácsolja: várakozzanak. Ez az alapvető téma, melyet Grémonvillenak különböző formában fejtegetnie kellett az 1664—1670 közötti időszakban. Hogy türelemre bírja a magyarokat, Franciaország néhány kegydíjat és jutal-

²⁴ A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche 19. köt. 250. fol.

²⁵ Uo. 19. köt. 252. fol.

²⁶ Sagredo összefoglalta a Liptószentmiklóson összeült nemesi gyűlés határozatait: „In chi propose d'inviar un Ambasciator straordinario a tutti i Principi di Christianita per invitarli ad esimarli dell'imminente pericolo ch'essere oppressi dall'ottomana prepotenza. Altri ricordarono doversi ricorrere principalmente alla Francia; altri suggerirono doversi elegger un Principe della loro natione, e fu precisamente nominato il Conte di Srino (Zrínyi).” Venecia, Archivio di Stato, Dispacci di Germania, filza 125, 1664. nov. 9-i jelentés.

²⁷ A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 19. köt. 252. fol. A király levele Grémonvillehez. Párizs, 1664. dec. 25. Egy második, ugyancsak 1664. dec. 25-én kelt levélben a király ugyanezt a kérdést érinti: „dez qu'ils verroient l'Empereur embarqué à d'autres desseins et notamment si c'étoit contre moy, qui pourrois alors avec honneur et sans manquer à la foy des traités les appuyer par des diversions considérables et les assister d'argent pour ce soutien de leur cause et maintenir leur nouveau Roy s'ils avoient jugé à propos de procéder à une nouvelle élection. Uo. 20. köt. 158. fol. De Béziernak püspök, a velencei nagykövet hasonló értelmű utasítást kapott.

mat osztott szét közöttük.²⁸ Tulajdonképpen alapvető meg nem értés uralkodik a mérsékletre intő nagyhatalom és a magára hagyott, meghurcolt, szabadságában, sőt létében fenyegetett nemzet között. Az egyik nyugodtan elemezheti a nemzetközi viszonyokat, a másikat sürgetik a körülmények. A politikai realizmus hiányát az elégedetlenek szemére lehet ugyan vetni, de sok minden szól méntségükre is.

XIV. Lajos visszautasította, hogy őt, vagy valamelyik közele rokonát magyar királlyá válasszák. Nagylelkű ajánlat a magyar nemesség részéről, de politikai szempontból délibábos. Ha ez a választás meg is hozta volna az elégedetlenek számára a francia hatalom akkoriban jelentős támogatását, egyben olyan kormányzati formák bevezetését jelentette volna, melyek homlokegyenest ellenkezők a „szabadságszerető nemesség” rendi elképzeléseivel. A Béziers püspöknek adott utasítás világos: a király semmi áron nem engedi magát egy ilyen kockázatosnak látszó ügybe belerántani: „*Jelenleg két dolgot kell elutasítania, melyekről, úgy látom, azt hiszik, hogy előnyök számomra: az egyik Franciaország törökellenes elkötelezettsége, a másik az én magyar királlyá választásom; a dolgok jelenlegi állása mellett sem az egyik, sem a másik nem felel meg céljainknak.*”²⁹

Ettől kezdve Grémonville a főkövetítő az elégedetlenek és XIV. Lajos között; megbízatása szerint a halogatás politikáját kell alkalmaznia a francia támogatást kérő összeesküvőkkel szemben.³⁰ Elemezzük most a francia visszautasításokat.

Az elégedetlenek első konkrét javaslata egy szövetségi szerződés terve Franciaország és Magyarország között, melyet Vitnyédy nyújtott át Grémonvillenek. Vitnyédy, egykor Zrínyi Miklós bizalmi embere, közvetített a felsőmagyarországi nemesek és Zrínyi Péter között. Grémonvillere igen jó benyomást tett. A követ értékeli intelligenciáját, komolyságát és többre becslüli uránál, Zrínyi Péternél.³¹ A szerződés-terv ebben az időben elfogadhatatlan volt Franciaország számára, mivel túlságosan előre elkötelezte volna. Örökös szövetséget javasolt Franciaország és Magyarország között, szövetséget a magyarok és a franciákkal szövetséges uralkodók között; javasolta a király fivérének, az orléansi hercegnek lengyel királlyá választását és katonai segítségről szóló kikötéseket. Végül Franciaország közvetítését kérte egy örökös

²⁸ Zrínyi Péter évi 4000 tallér ellátmányt, azaz körülbelül 4000 birodalmi tallért vett fel egy 500 gyalogosból és 300 lovasból álló csapat fenntartásának költségeire. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 151. fol. 1665. máj. 21. Ezek a kifizetések 1665-ben, 1666-ban és 1667-ben szabályosan megtörténtek. Bethlen Miklós 1665 áprilisában 1000 Tours-i livret kapott azon a 2000 livre ellátmányon kívül, melyet XIV. Lajos engedélyezett számára (az egész összeg 1500 rajnai forintot jelentett). Vitnyédy 10 000 birodalmi tallert kapott egy Lubomírski hg. elleni vállalkozás előkészítésére. Uo. 21. köt. 74. fol.

²⁹ A. E. Párizs, Corr. pol. Venise, 85. köt. A király utasítása de Béziers számára (Párizs, 1664. dec. 5.) a török politikára vonatkozólag. Ld. K. Koehler: i. m.

³⁰ Béziers és Grémonville Bécs környékén találkoztak, amikor de Béziers varsói szolgálati helyére utazott; egyezsége jutottak a halogatás szükségességét illetően. De Béziers levele a királyhoz, kelt Stenarsdorf-ban (Bécs mellett), 1665. febr. 19-én. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche 20. köt. 231. fol.

³¹ „*Le comte Serin n'est pas si subtil ni si raffiné que le Vitniedi.*” Grémonville a királynak, 1666. ápr. 1. Uo. 24. köt. 117. fol.

magyar—lengyel szövetség megkötéséhez és a magyar lengyel vitás ügyek rendezéséhez.³²

A tervezet szövege mindenképp érdekes, benne a katonai együttműködés józan elvei és a Franciaország lengyel politikájára való hivatkozás mellett elkeseredett nacionalizmusra, az erőszak és kaland iránti feltűnő hajlamra utaló vonások is találhatók. Mert hogy is ne ijesztené meg a királyi kormányzatot a magyaroknak az a kijelentése, hogy visszakövetelik mindazokat a tartományokat, melyeket Hunyadi Mátyás a XV. században elfoglalt, azaz gyakorlatilag az egész cseh királyságot? Ami pedig azt a tervet illeti, hogy a francia-ellenes lengyel párt vezérért, Lubomirski sztarosztát, a magyarok elteszik láb alól,³³ ez azt mutatja, hogy Vitnyédy Machiavelli és az államérdek híve volt. Miután nem tudta elfogadtatni a szövetségi tervet, 1665 folyamán minden erőfeszítése egyetlen meghatározott célra irányult: Lubomirski eltávolítására a politika porondjáról; lévén az a Habsburgok szövetségese, a lengyelországi francia párt ellensége és — Vitnyédy szerint — egyetlen akadálya egy francia herceg János Kázmér utódjaként való megválasztásának.

A király lelkesen foglalkozott Vitnyédynek Lubomirski elfogatására irányuló javaslatával, „*hogy szándékában áll meglepni őt, vagy hadicsel — lengyelnek öltözött katonák — segítségével, vagy nyers erőszakkal, amikor elhagyja*

³² A következőkben ld. a *Projet de Traité proposé par le Sieur Vitniedi* (a Vitnyédy úr által javasolt szerződési terv) főbb pontjait. A. E. Párizs, Corr. pol. Hongrie 2. köt. 99—101. fol. A francia fordítás előtt ott található a latin eredeti másolata (uo. 96—98. fol.).

„*Le Roy Très Chrétien (c'est-à-dire le roi de France) accordera sa protection pour toujours à tous les Hongrois, mais principalement à ceux qui auront consenti aux points et à la capitulation suivante et fera et observera avec eux une alliance perpétuelle tant défensive qu'offensive contre tous leurs Ennemys tels qu'ilz soient (en marge: si cet article semble rude on pourra limiter le temps)...*

Le Roy Très Chrétien s'employera aussy pour faire que les royaumes et les Provinces détachées du Corps du Royaume de Hongrie soit par le Turc, soit par quelques autres que ce soit et souz quelque prétexte que ce puisse estre soient restitués et réincorporés audit Royaume et dans ce rang soient comprises les provinces occupées par les Turcs, le royaume de Bohème, le duché de Silésie, le marquisat de Moravie, les sept villes lusatiques qui estoient autrefois souz l'obéissance des Roys de Hongrie et estoient membres dudit Royaume de Hongrie comme les Annales, les Transactions et les Capitulations en font foy.”

A segélyeken kívül a Legkeresztényebb Király küldeni fog a magyaroknak „*cing mille chevaux et dix mille fantassins avec cinquante Ingénieurs et deux cents bons constablios ou presidiarios, pour recouvrer par leur moyen les places occupées par les Turcs et réunir au Royaume de Hongrie les Autres Royaumes et provinces qui en ont été détachés.*”

A magyarok élénken óhajtanák „*que le duc d'Orléans soit eslu roi de Pologne parce qu'il est frère du Roy, donc le plus proche de son sang*”. Cserében véd- és dacsövetséget ígérnek a francia királynak, pontosabban katonai segítséget: „*les Hongrois seront obligés de fournir au Roy Très Chrétien six mille chevaux et pareil nombre de fantassins pour faire la guerre autant de temps que Sa Majesté le jugera nécessaire, le roi de France leur accordant une solde modérée parce que le Royaume de Hongrie a été épuisé par la guerre, les ennemys et les troupes auxiliaires.*”

Lengyelországot illetően a magyarok követelik Lubló várának visszaadását, a lengyeleknek egykor 100 000 rajnai forintért elzálogosított 13 várossal együtt; felajánlják segítségüket a francia herceg megválasztásának egyedüli ellensége, Lubomirski marsall és fia ellen. Ha nem lehet őket elfogni, „*l'on s'en defaira par quelque moyen que ce soit, afin qu'eux n'estant plus (la raison d'Estat le voulant ainsi) le Roy Très Chrétien puisse venir à bout de ce qu'il désire...*”

A tervet 1665 jún. végén adták át. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 214. fol. Grémonville a királynak, 1665. jún. 30-án.

³³ Lubomirski szerepére ld. *Theatrum Europaeum*, XI. köt. Frankfurt. 1690. 150—160. l.; valamint *G. E. Rinck: Leopolds des Grossen Leben und Thaten* (I. Lipót élete és tettei). Lipsce. 1708. I. köt. 115. l.

valamelyik várát”. Lajos király váltót küldet Grémonvillenek, hogy az nagyobb összeget juttasson Vitnyédy kezébe.³⁴ Grémonville természetesen nem kötelezi el magát előre; szavát adja, „de semmi írást arról, hogy a király minden körülmények között támogatni fogja Vitnyédyt és barátait”.³⁵

Az elégedetlenek második ajánlata összefüggött IV. Fülöp spanyol király halálával. A várható nehézségek arra készítették a francia kormányt és Grémonville-t, hogy nagyobb figyelmet szenteljen a magyar javaslatoknak. 1666 áprilisában Bécsben felkereste Grémonville az összeesküvés két vezérének, Zrínyi Péternek és Wesselényi nádornak személyes küldöttje, „hogy kettőjük tekintélyével és barátaik támogatásával biztos és teljes szabadságot szerezzenek az egész országnak; úgy vélték, sehol sem szerezhetnék meg biztosabban, mintha Felséged pártfogásához és fegyvereinek szerencséjéhez folyamodnak; azonban rögtön döntést kérnek, nem tudván tovább halasztani elhatározásukat, hogy lerázzák magukról az ígát. Nem mondták ki nyíltan, de eléggé éreztették velem, hogy ha Felséged nem hajlandó őket támogatni, a törökök védelme alá helyezik magukat... Ha Felséged elfogadná a javaslatokat, akkor kegyeskednék nekik havonta olyan összeget küldeni, amilyent megfelelőnek tart egy tizenötezer lovasból és tizenöt-húszezer gyalogusból felállítandó sereg fenntartására, pillanatnyilag pedig egy másik, ötvenezer tallérnyi összeget a kezdeti szervezkedésre.”³⁶ Az új javaslat Wesselényi nádorra vall, aki örökös szövetség helyett katonai segílyt biztosító szerződést ajánl fel, annak a mintájára, mely egykor Svédországot Richelieuhöz fűzte: Franciaország adná a pénzt, a magyarok az embert. A nádor jól tudja, hogy Franciaország esetleg háborúba keveredik majd Spanyolországgal Németalföld miatt, amit a francia királyné vissza fog követelni, s ezért most tartalékolja erejét és pénzét, ugyanakkor sürgeti az udvart, mert ő maga is nehéz helyzetben van. A felsőmagyarországi, javarészt protestáns köznemesség egyre jobban szembekerül az ellenreformáció Bécs által támogatott politikájával és könnyen megtörténhet, hogy a fölkelők a Wesselényi-birtokokat is feldulják.

Vitnyédy „*azt mondta nekem (Grémonvillenek — a fordító), hogy egész Magyarországon általános az elkésérés, de különösen a 13 megye protestánsai körében, akik az őket ért bántalmak miatt mindenképpen meg akarják tagadni a császárnak az engedelmisséget, s közlése szerint egy hónapja követeket küldtek Konstantinápolyba, hogy felajánlkozzanak a szultánnak ugyanolyan feltételek mellett, mint amilyeneket Erdély élvez, s úgy hiszi, az ország többi része is követni fogja ezt a példát, nem tudván megszerezni Felséged pártfogását.*”³⁷ Ez komoly fenyegetés volt, mert 1663-ban, az 1662-i pozsonyi országgyűlés viharos ülései után a felsőmagyarországi köznemesség egy része már tervbe vette egy török védnökség alatt álló protestáns köztársaság alakítását,³⁸ s érthető, hogy a kato-

³⁴ A király levele de Béziere pöspökhöz, a lengyelországi francia követhoz. A. E. Párizs, Corr. pol. Pologne, 21. köt. 215. fol. Vitnyédi 10 000 tallér segílyt kért Grémonvillétől. Grémonville a királynak, 1665. jún. 30-án: A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 21. köt. 215. fol.

³⁵ Uo. 21. köt. 214. fol.

³⁶ Grémonville a királynak, Bécs, 1666. ápr. 23. Uo. 24. köt. 157—158. fol. A javaslatokat az 1666. márc. 1-i stubnyai gyűlésen vitatták meg, melyen többek közt részt vett Zrínyi, a nádor, Vitnyédy és Nagy Ferenc. *Pauler Gy.*: Wesselényi. I. köt. 84—86. l.

³⁷ A. E. Corr. pol. Autriche, 24. köt. 161. fol.

³⁸ Sagredo 1663. okt. 23-i jelentése: „*Benchè la Corte habbia procurato di supprimere et occultare una lettera scrittagli dal Palatino d'Ungheria (tehát ugyanazon Wesselényi Ferenc által) ho ad ogni modo penetrato nel die lei contenuto consistente nel dal parte a Sua Maesta che gli Eretici nell'Ungheria superiore tenute tra di loro secrete assemblee, machinas-*

likus, monarchista nádor, a főnemesség szóvivője a Grémonville-lyel való tárgyalások sürgetésével próbálta menteni a helyzetet, attól tartva, hogy pusztá tekintélyével már nem tudja megakadályozni a köznemesség tárgyalását a törökkel.³⁹ Grémonville ismét tartózkodóan viselkedett. Figyelmeztette Zrínyit és a nádor küldöttjét, hogy „*Felséged soha nem szándékozott véteni a császárral fennálló béke ellen, s nem szegheti azt meg, hacsak ő Császári Felsége erre okot nem ad*”.⁴⁰ A tárgyaló felek mindkét részről meg voltak győződve róla, hogy minden a francia—spanyol viszony alakulásától függ. Madrid egyre kevésbé látszott hajlandónak figyelembe venni a *Droits de la Reine Très Chrétienne* (a Legkeresztényebb Királyné jogai) című alkalmi munkát, melyben ügyesen keverednek a brabanti magánjog érvei a közjogi argumentumokkal, s melyek végkövetkeztetése szerint Spanyol-Németalföldnek IV. Fülöp idősebb leányára, Mária Terézia infánsnőre, azaz a francia királynőre kell szállnia.⁴¹ Grémonville ezért 1666 szeptemberében elég kedvezően fogadta Zrínyi Péter újabb javaslatát, aki saját nevében katonai segélyszerződést kívánt aláírni Franciaországgal: „*Nem fogom elmulasztani, hogy tudassam Serin gróffal Felséged kedvező véleményét magánszerződési tervéről. Könnyen észrevehető: a dolog arra irányul, hogy bizonyos összeget kaphasson barátai támogatására. Azon leszek, hogy türelemre bírjam*.”⁴² A segélyekért cserébe Zrínyi Franciaország rendelkezésére akarta bocsátani a közvetlen parancsnoksága alatt álló szerb határőr csapatokat, a morlákokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy Zrínyi kizárólag olyan egyéni előnyöket követelt, melyek hozzásegítették volna horvátországi pozíciójának végleges megalapozásához.⁴³ A szövegből egyébként partikulárisabb orientáció érződik, mivel szentesíttetni akarja Horvát-

sero una generale ribellione contro la Maesta Sua, dissegnando costituire un governo in forma di Republica, sotto la protezione del Turco, pagando al Sultano un annua tributo, e formando con questo appoggio un governo tra di loro separato da ogni dipendenza e da quella particolarmente dell'Imperatore. In prosecuzione di questi mali disegni havevano tra di loro stabilito di supprimere li Vescovati di bandire, li Gesuiti, et altri Ecclesiastici, applicando tutti li beni predetti al publico Erario, lasciando solamente li Parrochi alla cura delle anime et i Padri Francescani che vivono d'elemosine. Non contenti di cio fatto have vano offerto allo stesso Palatino di costituire la di lui persona. Capo della pretesa Republica, con l'assistenza pero di sei Consiglieri, e che tutte le cose predette se ne aneggiovano con segreta intelligenza del Primo Vizire che prometteru vigorose assistenze.” Velence, Dispacci di Germania, filza 123. A pápai nuncius ezt a hírt 1663. okt. 20-i jelentésében közölte: Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. Herausgg. von A. Levinson. Archiv für Österreichische Geschichte, 103. köt. 761. l.

³⁹ Grémonville a királynak, 1666. ápr. 29. „... *Le Palatin même par son autorité aurait peine de les empescher de se donner au Turc. C'est ce qui l'avaît obligé de demander à Votre Ma jesté une si prompte et si précise résolution. Il (a nádor ügynöke) convient néanmoins que si Elle voulait leur fournir quarante ou cinquante mille écus le Palatin ferait son possible pour leur faire avoir patience autant que le requerraient les intérêts de Votre Majesté.*” A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 24. köt. 169. fol.

⁴⁰ Uo. 38. fol.

⁴¹ Ld. ehhez *Mignet*: *Négociations relatives à la succession d'Espagne*. (A spanyol örökösödési háborúval kapcsolatos tárgyalások). II. köt. 245—460. l.

⁴² Grémonville a királynak, 1666. szept. 27-én, A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 25. köt. 215. fol.

⁴³ 1666. szept. 9-i jelentés: *Extrait (chiffré) des prétentions du Comte Serin. Il témoigne avoir besoin d'une somme d'argent pour maintenir ses amis les Morlaques soutenir son autorité et payer quelques milices jusques à ce qu'il faudra mettre la main à l'oeuvre auquel cas il promet de fournir jusques à dix mil hommes qui requerront aussy en ce temps là une autre somme plus considérable pour leur entretien et pour le commencement du grand ouvrage où il ne faut pas que rien paraisse manquer. Il souhaiteroit d'un autre coste que Sa Majesté fit desbarquer aux marines de Croatie un petit corpe d'environ deux mille hommes,*

ország jogi helyzetét a magyar királyságban, de ez a terv egyben olyan magatartás első megnyilvánulása is, mely három évvel később arra indítja, hogy Horvátország sorsát a kezébe vegye; ez a lépés pedig a végső katasztrófához vezet. Zrínyi tulajdonképpen kettős tárgyalást folytat akkoriban: tárgyal, mint Horvátország bánja, egyénileg, és tárgyal, mint a nádor szövetségese és összeesküvésének résztvevője. Egyik tárgyalás sem vezet eredményre, s a nádor 1666 decemberében új rohamot indít, segílyeket szorgalmaz, hogy a magyarokat könnyebben türelemre bírja.⁴¹

A harmadik tárgyalási kísérletre a Franciaország és Spanyolország közötti ellenségeskedés megkezdése adott alkalmat. 1667 tavaszán a francia hadsereg betört a spanyol Németalföldre, hogy a francia királyné kétes jogai alapján elfoglalja azt. Ha a császár háborúba lépne a spanyolok oldalán, az elégedetleneknek volnának esélyei. Grémonville egész nyáron át kemény munkát fejt ki abból, hogy a császár ne tegyen intézkedéseket Spanyolország javára sem olyan formában, hogy csapatokat küld Németalföld megsegítésére, sem olyan formában, hogy — amint azt Madrid követelte — megtámadja Elzászt. De a titkos tanács Lobkovitz herceg által irányított frakciónak sikerült álláspontját győzelemre juttatni, s a császár semmilyen segítséget nem küldött Németalföldnek. A háborús veszély még így is igen jelentős volt, ezért Grémonville ismét felvette a kapcsolatot Wesselényi nádorral és Zrínyivel; a tárgyalás azonban két síkon folyt. A francia kormány egyfelől igyekezett rávenni a császárt, hogy ne támogassa Spanyolországot, másfelől biztosította magát az összeesküvők részéről arra az esetre, ha Lipót császár mégis megtagadja a Franciaország iránt tanúsított jóindulatú semlegességet. A magyarok az alábbi javaslatokat juttatták el Grémonvillehez:

- „1. *Miután a magyarok olyan igen veszélyes ellenség karmai között vannak, mint a török, milyen védelmet ígér ellenük a Legkeresztényebb Király?*
2. *Állítsa vissza a régi szabadságjogokat, melyeket a jelenlegi kormány elvett tőlük.*
3. *Szerezze vissza az ellenségtől és állítsa helyre Magyarország elfoglalt határait.*”

Amennyiben XIV. Lajos elfogadná ezt a három pontot, a magyarok felajánlják egy francia királyi herceg magyar királlyá választását „*az ország*

un mareschal de camp, quelques petites pièces d'artillerie, des canoniers et des ingénieurs avec de l'argent et les choses nécessaires pour le maintien de tout ledit corps. Il souhaiteroit aussy par le mesme moyen des armes pour l'armement de dix mille hommes, arquebuses et pistolets . . .”

„Il souhaiteroit en outre que Sa Mejesté leur donnast par écrit ou fist promesse par les plénipotentiaires que cette nation seroit conservée dans les privilèges, libertez et prérogatives selon la constitution du Royaume de Hongrie.

De plus pour ses avantages particuliers qu'il plaise à Sa Majesté de luy donner avec la mesme liberté dont ils jouissent à présent tous les chasteaux qui ont dépendu de la famille qui sont du costé de la mer sur les rives de la Croatie depuis la ville de Fiume jusques aux confins de la Croatie avec le gouvernement de la Carniole pour lui et ses successeurs.” Felajánlja, hogy túszul Franciaországba küldi egyetlen fiát, „*soubs le prétexte d'y aller apprendre ses exercices*”, azaz azt a félig társaságbeli, félig tanulmányi kiképzést megszerezni, amelyet Bécsben *Cavallier Tour*-nak neveztek. A. E. Párizs, Pol. Corr. Hongrie, 2. köt. 104—105. fol.

⁴¹ 1666. dec. 16-i levél, Wesselényi Ferenc és Zrínyi Péter aláírásával, a francia királynak címezve. A. E. Párizs, Corr. pol. Hongrie, 2. köt. 103. fol. (rejtjeles).

alkotmányának és kiváltságainak megfelelően a szokott feltételek mellett”.⁴⁵ Megismételték a három évvel ezelőtt, Grémonville bécsi missziójának elején tett javaslatot, de azért a Hugues de Lionne 1667. december 13-i utasításában ismertetett nehézségek nem simultak el:

„Miatán őfelsége soha nem szándékozott megszerezni magának a magyar királyságot, túl messze lévén ahhoz, hogy még a török, valamint a császár hatalma elleni megvédésével is terhelje magát; csupán ez utóbbinak akart gondot okozni: s miután az említett terv olyan kivihetetlen dolgokat tartalmaz, mint például egy francia hadtest elküldése,⁴⁶ ki kell térnie s a tárgyalásoknál igyekeznie kell időt nyerni.”⁴⁷ Újra megjelenik ez a két kifejezés: *gondot okozni a császárnak és időt nyerni*. Ebben az ügyben ez volt a megegyezés utolsó lehetősége, s ezt is hamarosan megsemmisítette a másik tárgyalás sikere, melyet Grémonville ezzel egy időben a császári kormánnyal folytatott: az 1668. január 19-én aláírt titkos szerződésben a francia király és a császár fegyverletételre kényszerítette Spanyolországot.⁴⁸ Ez egyenlő volt egy valódi szövetségi szerződéssel a francia király és a császár között. A magyar összeesküvőknek tehát -- legalább is egy időre -- már nem volt helye XIV. Lajos diplomáciai terveiben.

Nem a mi feladatunk a Wesselényi-összeesküvés végső bukásának okait felvázolni, de az bizonyos, hogy a Franciaország és Spanyolország közötti béke megkötése 1668. május 6-án az összeesküvők utolsó illúzióit is el kellett oszlassa. Grémonville legalább annyit megtett, hogy őszintén nyilatkozott Zrínyinek egy újabb tervével kapcsolatban, melynek célja a lengyel trón francia jelölttel való betöltésének biztosítása volt: „Nyíltan megmondtam neki: ne várja Felsőgedtől a legcsekélyebb támogatást sem; mondjon le róla mindörökre.”⁴⁹

Nyilván érthető, miért fordult Zrínyi a Porta felé, noha az szintén nem tudott neki azonnali segítséget nyújtani -- feltéve, hogy egyáltalán szándékában állt. A magyarországi helyzet persze változott 1664, sőt 1666 óta. A tapasztalt emberek, Wesselényi nádor és Lippai érsek halálával az összeesküvés vezetője két kalandos természetű főúr, Zrínyi és Nádasdy lett. A francia szövetségbe vetett remény kialudt és az abszolutizmus mind fenyegetőbbé vált: a császár nem hívta össze az országgyűlést, s az ellenreformációs politika egyre erősödött. De ha a magyarok egy részét csábította is a török szövetség, a magyarokkal való szövetkezés egyáltalán nem érdekelte a törököket, akik mint 1665-ben, most sem akarták megszegni a császárral kötött békét, mivel még nem sikerült birtokukba venni Kandiát. A nagyvezír egyre csak azt válaszolta a magyar küldöttségeknek, hogy legyenek türelemmel, várják meg

⁴⁵ Propositions faites au Chevalier de Grémonville plénipotentiaire du Roy Très Chrétien, kelet nélkül, de a bevezető rész alapján 1667 őszére kell tennünk keletkezését. Uo. 2. köt. 108--112. fol.

⁴⁶ Uo. — Egy haditerv szerint Morvaországot és Sziléziát magyar lovasok szállnák meg, míg a franciák Tirolban és főleg Csehországban támadnák a császárt, hogy aztán egyesülhessenek a magyar csapatokkal. A francia—magyar seregek egyesülésének gondolata később ismét felmerült II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának elején.

⁴⁷ De Lionne utasítása Grémonvillenek, Párizs, 1667. dec. 13. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 242. fol.

⁴⁸ A titkos felosztási szerződés tárgyalásaira és kikötéseire nézve ld. cikkünket: Une tentative de rapprochement entre la France et l'Empereur, le traité de partage secret de la succession d'Espagne du 19 janvier 1668. Revue d'Histoire Diplomatique, 1965. 4. sz. 291—314. I. 1668. jan. 26-án Grémonville ezt írja a királynak: *Je les entretiendrai toujours de bonnes paroles sur les espérances de la paix*. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 29. köt. 138. fol. A két keltezés feleslegessé teszi a kommentárt.

⁴⁹ Grémonville a királynak, Bécs, 1668. szept. 19. Uo. 31. köt. 40. fol.

Kandia elestét; pontosan ugyanúgy, ahogy a franciák meg azt válaszolták, hogy várják ki a király és a császár közötti szakítást. — De a mi feladatunk nem az, hogy a törökök visszahúzódsának okait analizáljuk, röviden meg szeretnők vizsgálni, mi készítette Franciaországot arra, hogy cserbenhagyja az elégedetleneket és a magyar nemesség helyett inkább Lipót császár- királlyal kössön szövetséget.

*

A francia kormány — a felelősök hamar megszámlálhatók: a király, Hugues de Lionne, a külügyekkel megbízott államminiszter, de Béziers és Grémonville — nem támogatta tovább az összeesküvőket, mert nem volt szüksége a hátbatámadó szövetség működésére, és mert nem bízott a magyar vezetőkben.

Franciaország a XVI. században kialakította a keleti szövetségek olyan rendszerét, mely alkalmas volt a bécsi Habsburgok hátbatámadására. Itt főleg a török birodalomról és a lengyel köztársaságról van szó. A török szövetség ki-sé mindég megbotránkozta a kereszténység többi részét, de eredményes volt, különösen I. Ferencnek V. Károly elleni harcában. A Wesselényi-összeesküvés idején ez a kapcsolat elég feszült, mert a Porta nehezmenyezi Franciaország két fegyveres beavatkozását a török sereg ellen: az 1664-est Magyarországon és az 1668-ast Kandiában, ahol megkísérelték felmenteni a török által ostromolt velencei erődöt. A Magyarország felszabadításában való jelentősebb francia részvétel tehát könnyen válságba sodorhatta volna a francia—török kapcsolatokat. Lengyelország ezzel szemben az igazi jó szövetséges, mivel katolikus hatalom és elég a királyválasztás pillanatában közbelépni, hogy a Habsburgok jelöltjének megválasztását megakadályozzák. Első pillantásra csábítónak látszik a magyar szövetség, mert lehetővé tenné a Habsburg-ellenes hatalmak egységfrontjának kiegészítését; ez azonban csak látszat. A szövetség három nehezen megoldható kérdést vet fel:

— egy jogi problémát, melyet már említettünk, s melyet a francia utasítások állandóan kiemelnek: a francia király csak akkor támogathatja a lázadókat, ha ő maga nyílt harcban áll a császárral,

— egy diplomáciai problémát: a magyarokkal és a lengyelekkel való szövetség ugyan jól összefér, a magyar—török kapcsolatokat azonban, mint fent láttuk, már sokkal nehezebb volna összeegyeztetni,

— végül egy katonai problémát: Magyarország kétségtelenül távol esik Franciaországtól, s megközelítése akár a dalmát partokon és Horvátországon át, akár Danzigon és Lengyelországon át nagyon nehéz. Természetesen könnyebb segélyeket küldeni, mint egy hadtestet.

XIV. Lajos ennél fogva csak mérsékelt lelkesedést mutatott a magyarokkal való szövetség iránt, s csupán a hátbatámadási rendszer egyik elemének, egy diverziós hadművelet szervezésére alkalmas lehetőségnek tekintette azt. Uralkodása elején főleg a spanyol Németalföld és a rajnai tartományok érdekelték. Fő ellensége Spanyolország, melyet meg akar fosztani természetes szövetségésétől, a császártól. Ha ez utóbbi tiszteletben tartaná a családi szövetség hagyományait, elterelő hadművelettel kell megbénítani, s ezt a diverziót megfelelő időben a magyarok szolgáltatóknak. Emlékirataiban egyébként így nyilatkozott az 1666-os évre vonatkozóan: „*Serin gróffal is titkos megegyezést kötöttem a Magyarországon keltendő zavarokat illetően, arra az esetre, ha*

háborúba lépnek a császárral”⁵⁰ ti., amikor a spanyolországi agresszióra készül a királyné jogainak megvédése ürügyén. Egyáltalán nincs tehát szándékában a magyar függetlenségért harcolni; arra, hogy lekössön néhány császári csapatot, sőt megbénítsa a császáriak minden akcióját a Rajnánál vagy Belgiumban, bőven elég lett volna egy magyarországi felkelés is. A francia támogatásnak tehát csak igen korlátozott célkitűzései voltak, s a francia segítség csupán II. Rákóczi Ferenc szabadságharca⁵¹ alatt öltött jelentős méreteket, a Thökölynek nyújtott segítség nem haladván meg a segélyszerződés kereteit. Bármilyen sajnálatos is, de a magyar nemesség csak bábú volt a diplomáciai sakktáblán, s a beérkezett jelentések a királyt egyáltalán nem készíthették arra, hogy bizalommal legyen a lázadás vezérei iránt, s hogy jelentős erőfeszítéseket tegyen a magyar függetlenségért.

Az 1664-es évet tagadhatatlanul a magyar politikai erők, az országgyűlési felső és alsó tábla, a katolikusok és a protestánsok kibékülése jellemezte. A felsőtábla tagjai, a nagy méltóságokon osztozó főnemesek a török elleni harcot elébe helyezték a protestánsok elleni küzdelemnek. Ezzel a Habsburgok elvesztették ellenreformációs politikájuk legbiztosabb támaszát, ugyanekkor megerősödött a megyéket és az országgyűlés alsó tábláját irányító középnemesség. De ezek a szép elvi állásfoglalások nem szüntették meg a személyi viszályokat, s nem ruházták fel államférfiúi képességgel azokat, akik legjobb esetben is legfeljebb jó csapatistiztek lehettek volna. Tulajdonképpen egyik főnemesek sem volt megfelelő érzéke az államügyekhez, s összekeverték a közügyeket egyéni érdekeikkel. Úgy látszott, hogy ez alól csak Zrínyi Miklós volt kivétel. Ahogy Grémonville mondotta: „*Zrínyi Miklóst megölte egy vadkan vadászat alkalmával. Egyedül ő lett volna alkalmas a magyarországi zavarok keltésére irányuló szándékot szolgálni, pártot alakítani; a többi főúrnak sem elég tekintélye, sem elég képessége nincs hozzá.*”⁵²

Zrínyi Péter képességeiről viszont — aki minden irányban sürgölődött (a velenceieknek is tett szövetségi javaslatot), s aki, mint láttuk, magának önálló fejedelemséget igyekezett kialakítani Horvátországban, — egyáltalán nincsenek illúziói Grémonvillenek. Hazaszeretet-e ez, vagy legalább is ragaszkodás a horvát autonómiához? Vagy inkább olyan nagyúr magatartása, aki családja hírnevét és vagyonát igyekszik növelni?

Az esztergomi érsekről, aki valóban megrázó hazafias kijelentéseket tett Bécsben, mintha valamivel jobb véleménye lenne Grémonvillenek: „*Az esztergomi püspök (sic!) meghalt. Ez veszteség azon szándékok szempontjából, melyek Magyarországgal kapcsolatban egy nap feltámadhatnak Felsőerdében. Ez a derék öreg csak bosszúért lihegett azon sérelmek miatt, melyek őt véleménye szerint a bécsi udvar részéről érték.*”⁵³ Grémonville már az első találkozások alkalmával észrevette, hogy a primás nem is olyan nagyon önzetlen: „*Ez a főpap igen haragszik a császárra és sok barátja van. De ő is nagyon haszonleső és úgy látszik, bizonyos előnyökre számít.*”

⁵⁰ Mémoires de Louis XIV. Dreyss kiad. Párizs, 1860. I. köt. 113. l. Ezt a javaslatot megerősíti az 1666 januári napló, ahol a király megemlíti „*correspondance avec le comte de Serin pour faire, en cas de besoin, quelque remuement en Hongrie*”, Uo. I. köt. 18. l.

⁵¹ E tárgyban ld. Köpeczi B. nemrég megjelent munkáját: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország. Bpest. 1966.

⁵² Grémonville a királynak, 1664. nov. 27-én. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 19. köt. 251. fol.

⁵³ Grémonville a királynak, 1666. jan. 7-én: Uo. 24. köt. 10. fol.

Bécsben arra gondoltak, hogy megszerzik számára a bibornoki kalapot, ami valószínűleg lecsillapította volna. Bárhogy álljon is a dolog, még az összeesküvés résztvevőjeként sem tudott uralkodni gyűlöletén. 1665-ben egy Lipót császárhoz juttatott memorandumában feljelentette a nádort, azzal vádolván őt, hogy Magyarországot ugyanolyan anarchisztikus állammá akarja tenni, mint amilyen Lengyelország.⁵⁴ Ez a följelentés nagyon sokatmondó az összeesküvők, sőt a mágnások csoportján belül uralkodó egység szempontjából. A főpapok végeredményben kedvezőnek találták a királyi hatalmat és a császári csapatok jelenlétét, ami vitathatatlanul előnyös volt az ellenreformációs politika szempontjából.

A fentemlített iratban oly hevesen megtámadott nádor maga nem keltett bizalmat Grémonvilleben. Kezdetben, 1664 decemberében Wesselényi még habsburgpártinak mutatkozott: „Meglátogattam a nádort, aki igen lelkesedni látszott a császárért, noha gyűlöli a béke pontjait, és igen óvatosan tudomásomra hozta, hogy hosszabb fennmaradásuk lehetetlen.”⁵⁵ Ezért a Wesselényi magatartásában beállott változást inkább Zrínyi rábeszélésének, mint spontán elhatározásának tulajdonítja: „Félek, hogy a nevezett nádor, megkapván a kért összegeket, ha Felsőged ki akarná azokat neki fizettetni (a többi összeesküvő lecsillapítására szükséges 50.000 birodalmi tallér előlegről van szó), azokat arra használná fel, hogy még jobban leleplezze az ügyet a császár előtt, mert elhatározásaiban nem igen állhatatos; ez tehát olyan pénz volna, mely csak az ő előnyeit szolgálja.”⁵⁶

Ahogy a többi főnemes, a nádor is saját érdekeit nézte, de Grémonville azzal gyanúsította, hogy megbízhatatlan. Meg kell érteni, hogy az esztergomi primáshoz hasonlóan Wesselényi is ellentétes érdekek között hanyódot: a nemzeti függetlenség megvédésének gondja és az ellenreformációs politika támogatásának vágya között. Ettől a belső feszültségtől még Eszterházy Pál sem volt mentes; igaz, hogy nem csatlakozott az összeesküvőkhöz, de lelkesedett a nemzeti függetlenség ügyéért.⁵⁷ Mindenesetre súlyos dolog volt, hogy az összeesküvők vezetője bizalmatlanságot kelthetett.

Végeredményben a huszonharmadik órában munkához látó Nádasdy Ferenc országbíró sem volt jobb az előzőknél. Mint az ellenreformáció meggyőződések híve, egyéni érdekből csatlakozott az összeesküvőkhöz. A dúsgazdag, Lipót császár által is megbecsült Nádasdy azt remélte, hogy Wesselényi halála után megszerezheti a nádori méltóságot, mindazonáltal — „a remények ellenére, melyeket az udvar táplál benne a nevezett ország nádori méltóságával kapcsolatban — a részükről mostanában tapasztalt visszautasítások által felingerelve felajánlotta neki (azaz Zrínyinek) és a nádornak, hogy belép szövetségükbe, melyet aláírt, s melyre felesküdt, mindhárman elhatározván, hogy a

⁵⁴ *Opinio Archiepiscopi Strigoniensis*. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Bécs, Staatskanzlei, Ungarn 176. köt. 164–165. fol. „*Palatinus protestans est in locos authenticos contra Suam Majestatem, quod sine ipsius consensu et scitu introduzerit Germanos in Confinia, quod est falsissimum. Denique ut dictum est, vix quidpiam amplius restat ex Regie potestate, et autoritate quod sibi non vendicet Palatinus eadem iura sibi vendicabunt omnes successores Palatini, et ex Regno brevi unam Rempublicam Polonicam facient.*”

⁵⁵ Grémonville a királynak, 1664. dec. 18. A. E. Párizs, Corr. pol. Autriche, 20. köt. 127. fol.

⁵⁶ Grémonville a királynak, 1666. dec. 29. Uo. 25. köt. 319. fol.

⁵⁷ Állítólag kijelentette volna: a császár serege végül elmenekült, de a franciák megtámadták a török derékhadat és megverték. *Kosáry D.*: Français en Hongrie en 1664. *Revue d'Histoire Comparée*, 1946. 29–65. 1.

*keresztény uralkodók és különösképpen Felsőged segítségét és támogatását kéri a császár ellen, aki cserbenhagyta Magyarországot, és mindazon bántalmak ellen, amelyekben a nép tőle részesült.*⁵⁸

Wesselényi halálával gyakorlatilag Nádasdy lett Zrínyi Péterrel együtt az összeesküvés vezetője. Részben ő is felelős a végső katasztrófáért, ami azonban, úgy látszik, nem akadályozta meg abban, hogy mindvégig kettős játékot játsszék.

Így tehát — Vitnyédy kivételével,⁵⁹ aki nem tartozott a főnemesek e köréhez — az összeesküvés vezetőit Grémonville kapzsi és ellentmondásokkal telt embereknek tartotta, képteleneeknek arra, hogy sikerre vigyék a vállalkozást, s még képtelenebbeknek egy független Magyarország kormányzására. Jelentései tehát nem ösztönözték a királyt, hogy érdemben foglalkozzék a magyar függetlenség ügyével, — feltéve, hogy egyáltalán volt ilyen szándéka. Kérdés, hogy Grémonville jelentései nagyon távol álltak-e a valóságtól. Képesek voltak-e ezek a nagyurak az ország függetlenségének helyreállítására; nem állt-e fenn az a veszély, hogy — mint Lippai érsek gyanította — második Legyelországgá teszik Magyarországot?

A király és a császár között a titokban kötött felosztási szerződés végre meghozta XIV. Lajos számára azt, amit akart: spanyolországi örökösödési jogának elismerését és az azonnali békét. Egy katonásan vitt tárgyalás⁶⁰ révén tehát olcsóbban jutott hozzá a császári hatalom semlegesítéséhez, mint ha magyar felkeléssel szerezte volna meg. XIV. Lajos nem vonakodott ugyan a háborútól, de mindenesetre jobban szeretett tárgyalni, ha az is meghozta a kívánt credményt. Egyébként a források is, XIV. Lajos későbbi magatartása is világosan mutatják: a francia kormány sose igyekezett visszaállítani Magyarország függetlenségét. A királyi kormány szemszögéből nézve tehát ésszerű volt, hogy 1668 januárjától magukra hagyták az elégedetleneket.

*

A fentiekben vázoltuk egy elmulasztott, ritka alkalom történetét. A főnemesi összeesküvés vezetői négy ízben (1664-ben, 1665-ben, 1666-ban és 1667-ben) ajánlották fel Franciaországnak, hogy védelme alá helyezkednek. Négy ízben utasította el XIV. Lajos a kényes vállalkozásban való részvételt, mivel egyáltalán nem bízott a magyar felkelésben, s főleg mivel a vállalkozást csupán a Habsburgok elleni diverziónak szánta, s nem egy kelet-európai szövetségi rendszer megerősítésének. A főnemesek kissé fellengzős nagylelkűségével és a *Natio Hungarica* civódásaival szemben ott állt a francia király számító diplomáciája és a hideg államérdek.

⁵⁸ Grémonville a királynak, 1667. jan. 11-én. A. F. Párizs, Corr. pol. Autriche, 26. köt. 2. fol.

⁵⁹ Bethlen Miklósról Grémonville ezt írja H. de Lionnenak: „*Je le croy mieux en Transylvanie qu'icy. Le jeune homme a de l'esprit, mais fort brouillon et menteur. Le Vitnyédi est plus capable et pourra nous servir.*” Bécs, 1665. ápr. 9. Uo. 21. köt. 74. fol.

⁶⁰ A tárgyalás részletes leírását ld. *Mignet*: *Négociation relative à la Succession d'Espagne* (A spanyol örökösödre vonatkozó tárgyalás). Párizs, 1838. II. köt. 245–260. l.